Türk Dünyasında Sürgün ve Göç

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu

TÜRK KÜLTÜRÜNE
HİZMET VAKFI

TÜRK KÜLTÜRÜNE
HİZMET VAKFI

Türk Dünyasında Sürgün ve Göç

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu

İSTANBUL 2015

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu

Yazısı Bulunanlar
Prof. Dr. Mehmet Seyfeddin Erol
Prof. Dr. Abdulvahap Kara
Prof. Dr. Ulvi Keser
Prof. Dr. Kemal Özcan
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl
Prof. Dr. Ufuk Tavkul
Prof. Dr. Okan Yeşilot
Doç. Dr. Giray Saynur Derman
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu
Yrd. Doç. Dr. Tuğba Eray Biber
Yrd. Doç. Dr. Halim Çavuşoğlu
Yrd. Doç. Dr. Ömer Kul
Dr. Aidarbek Amirbek
Dr. Yunus Zeyrek
Bilgay Duman
Ayşegül İnginar Kemaloğlu
Oytun Orhan
Farida Labib Raof
Tekin Tuncer

Grafik Tasarım
Cüneyt Özkaya

Baskı
Yeditepe Ofset

Türk Dünyasında Sürgün ve Göç
ISBN-978-605-9858-00-7
İstanbul, 2015

Yayın hakları Türk Kültürüne Hizmet Vakfı'na aittir. Yayının hiçbi kısmı yazılı izin olmadan, tamamen, kısmen veya değiştirilerek yayınlanamaz, hiçbir şekilde iktibas edilemez, fotokopi dahil her ne şekilde olursa olsun, elektronik veya mekanik yollarla kopyası yapılamaz, bilgi olarak depolanamaz ve çoğaltılamaz.

İçindekiler

Editörlerin Notu

Türk Tarihinde Göçler Ve Stratejik Sonuçları 1
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl

İdil-Ural'dan Türk Göçleri 31
Doç. Dr. Ilyas Kemaloğlu

Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş Mücadelesi (1944-1990) 51
Prof. Dr. Kemal Ozcan

Göçler ve Sürgünler Coğrafyası: Güney Kafkasya 81
Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu

Azerbaycan'da Kaçkın ve Mecburî Göçkünler (1988 Sonrası) 121
Prof. Dr. Okan Veşilot

XX. Yüzyılda Kafkasya'dan Karaçay-Malkar Göç ve Sürgünleri 137
Prof. Dr. Ufuk Tavkul

Belgeleri ve Tanıklarıyla Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göçleri ve 1944 Sürgünü 163
Dr. Yunus Zeyrek

XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler 193
Yrd. Doç. Dr. Omer Kul - Tekin Tuncer

Güney Türkistan ve Afganistan'dan Sürgün ve Göçler 233
Prof. Dr. Mehmet Seyfeddin Erol - Dr. Aidarbek Amirbek - Farida Labib Raof

Kazakistan'da Göç ve Sürgünler 257
Prof. Dr. Abdulvahap Kara

XX. Yüzyılda Bulgaristan'dan Türk Göçleri 275
Ayşegul Inginar Kemaloğlu

XX. Yüzyılda Yunanistan'dan Türkiye'ye Türk Göçleri 303
Yrd. Doç. Dr. Tuğba Eray Biber

"Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler 327
Yrd. Doç. Dr. Halim Çavuşoğlu

Romanya Türklerinin Türkiye'ye Göçleri 353
Doç. Dr. Giray Saynur Derman

XX. ve XXI. Yüzyıllarda Kıbrıs'ta Göç Hareketleri 371
Prof. Dr. Ulvi Keser

Irak'ta Türkmen Varlığı ve Bitmeyen Göç 403
Bilgay Duman

Suriye'den Türkmen Göçü 427
Oytun Orhan

XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler

Yrd. Doç. Dr. Ömer Kul*

Tekin Tuncer**

800'lü yılların ortalarına doğru Kırgız saldırıları sonucunda büyük topluluklar hâlinde vatanlarını terk etmek zorunda kalan Uygurlar, Asya'nın önemli ticaret merkezlerine göç ettiler. Göç ettikleri bu yerlerde Doğu Türkistan (Turfan) Uygur Devleti ve Kansu (Sarı Uygur) Uygur Devleti adında iki devlet kurdular. Turfan Uygur Devleti'nin kurulduğu coğrafya bugünkü Doğu Türkistan topraklarını içine alıyordu. Kırgız mağlubiyeti üzerine dağılan Uygurlardan 13 kabile Sarı Nehri'nin batısına, buradan da Çin sınırına göç ettiler. Çin ve Kırgız baskısı yüzünden burada da tutunamayan Uygurlar, Doğu Türkistan'ın en uzun ömürlü devletini Turfan ve Beşbalık civarında kurdular.[1] Hükümdarları "İdikut" adıyla anılan Doğu Türkistan Uygur Devleti, Orta Asya'nın can damarı olan İpek Yolu güzergâhı üzerinde kuruldu. Bu durum Uygurların ekonomik manada gelişmesine, tarım, ticaret, sanat ile bilhassa edebiyat ve devlet idaresinde bir hayli terakki göstermelerini sağladı. Fakat sonunda her alanda rehberlik ettikleri Moğollar tarafından 1209 tarihinde ortadan kaldırıldılar.[2] 1517'de kurulan Saidiye Millî Devleti, 1863'te Yakup Han Be-devlet başkanlığında kurulan Kaşgar Devleti ve 1933-1944 yıllarında kurulan Bağımsız Doğu Türkistan devletleri zamanında Uygurlar

* İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi
** Kırklareli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Okutmanı

1 - Özkan İzgi, "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", *Tarihte Türk Devletleri*, I, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, s. 235.
2 - Mehmet Emin Buğra, *Şarkî Türkistan Tarihi*, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987, s. 238 vd.

çok sıkıntı yaşadı. Buna paralel olarak Doğu Türkistan'daki mukim Kazak ve diğer Türk boyları da zikredilen bu uzun zaman diliminde birçok göç hadisesini yaşamak zorunda kaldı.[3]

Doğu Türkistan'ın Guo-Min-Dang (Milliyetçi Çin) idaresi (1911-1949) devrindeki tarihi genel hatlarıyla üç ana döneme (1911-1928, 1929-1942 ve 1943-1949) ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, 1911-1928 yılları arasındaki Yang Zeng-xin idaresindeki dönemdir. Bu dönem sükûnet içerisinde geçmişse de, ülkede refahtan bahsedilemez. Yang'ın 1928 yılında suikastla öldürülmesinden sonra, varisleri devrinde Doğu Türkistan'daki vaziyet tamamıyla faklı bir mecrada gelişti. Çin idaresinin baskı ve zulüm siyaseti Doğu Türkistan'ı XX. asrın ilk 30 senesinde barut fıçısına çevirdi. Doğu Türkistan'da 1930 ve 40'lı yıllardaki bağımsızlık mücadeleleri ve diğer kargaşalıkları da aynı şekilde ifade etmek mümkündür. Yang'dan sonra işbaşına gelen Jin Shu-ren'in beceriksizliği, halkın ayaklanmasında ve ihtilâllerde katalizör görevi gördü. Jin'in 1931 yılına kadarki hatalı politikaları, hem yerleşik hem de göçebe hayatı yaşayan Doğu Türkistan halkının düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Doğu Türkistan'da 1931-1937 yılları arasında Kumul Beyliği'nin lağvedilmesi yüzünden patlak veren ve birbirini takip eden isyan ve ihtilâller, ancak Sovyetler Birliği'nin 1934 ve 1937 yıllarındaki doğrudan askerî müdahaleleriyle bastırılabildi.[4]

Bu çalışma ile; XX. asrın başına kadar yaşanan göçler, onu takip eden Böke Batur göçü, Çinlilerin iskânlı göçmen olarak Doğu Türkistan'a karşı uyguladıkları yerleştirme politikaları, millî mücadeleler sırasında halkın bir nevi tehcir edilme meselesi ve 1949 sonrası yaşanan tarihin en dramatik göç hadiseleri ele alındı.[5]

XX. Asırda Doğu Türkistan'da Yaşanan Göç Hadiseleri

a) Göçlerin Sebep-Sonuç İlişkileri ve Çin'in Asimile Siyasetine Etkileri

XIX. asırda Doğu Türkistan'ın içinde ve Doğu Türkistan'dan ülke dışına yaşanan göç hadiseleri sebep ve sonuçları bakımından üç ana başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, savaş dönemlerinde Doğu Türkistan'ın içerisinde yaşanan hem halkın güvenliğini sağlama hem de halktan istifade etme amaçlı göç hadiseleridir. Bu, aynı zamanda Urumçi'deki Çin idaresi tarafından da kullanıldı, lâkin buradaki gaye halkın bilhassa 1940 sonrası Altay'da Osman Batur liderliğindeki harekete, destek vermesinin önüne geçmekti. Her iki taraf açısından değerlendirildiğinde bu türden göç hadiselerinin tarafların mücadelelerinde başarılı olmak için anahtar rol oynadığını söylemek mümkündür. Osman Batur'un bu türden göç hadiselerine girişmesi günümüze kadar ulaşan araştırmalarda daima taraflı olarak değerlendirildi, göçler halka zulmeden, zalim, eşkıya vb. isimlerle ifade edildi. Buna mukabil dönemin olayları farklı kaynaklar göz önüne alınarak incelendiğinde Osman Batur'un bu türden göç hadiselerini gerçekleştirmesindeki mahareti, mücadelesinde Çin askerî

3 - Ömer Kul, *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 23.
4 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 397.
5 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. V-VI.

aynı senenin güz mevsiminde Toksun yoluyla Çargalık'tan geçerek Miran Dağı'na geldi. Böke Batur, buradan hareketle Miran Dağı'nı aşarak Çimen bölgesine ulaştı. Yoluna devam eden Böke Batur, Aksu ve Üngürlük dağlarında birkaç ay kaldı. 1899'da Gasgöl'e yerleşen Böke Batur, burada iki sene kaldı ve 1901'de kafilesinden 1.000 hanelik bir kısmı Kaba ve Kürnay başkanlığında geri döndü. Böke Batur, 1902 yılının ilkbahar aylarında maiyeti olan 500 hane ile Aksu'dan göç ederek beş günde Kumgöl güzergâhından Balğıntav Dağı'na geldiğinde, düşmanın üzerlerine geldiği haberini aldı.[7]

Göç hareketine devam eden Böke Batur, Ataktan mevkiinden hareketle, Bukalık Dağı'ndan ve Buka Davan geçidinden yoluna devam etti. Bu sırada Böke Batur'un maiyeti meşhur "is" hastalığına yakalandı ve birçok kişi hayatını kaybetti. Böke Batur sağ kalan maiyetiyle birlikte 1903 yılının ilkbahar aylarında yola çıkarak üç ayda Tibet'in Nakşa şehrine ulaştı. Nakşa şehri amirinin, Böke Batur'a Tibet'in merkezi Lahas'a gidip vali ile görüşmesini söylemesi üzerine, sekiz kişi ile Lahas şehrine gitti, kafilesi ise Nakşa'da kaldı. Kafile birkaç ay erzak verilmek suretiyle Nakşa'da bekletildi, bu sırada Böke Batur hastalandı. 1903 yılının Ramazan ayında Böke Batur hedefine ulaşamadan vefat etti, ancak hükümet yetkilileri, Böke Batur'un defnedilmesine dahi müsaade etmediler. Böke Batur vefat ettiğinde muhtemelen 50-55 yaşlarında idi.[8]

Böke Batur'un göç kafilesinde yer alan Çakey Molla Karamollaoğlu'nun göç esnasında yazmış olduğu ve Kaben Öztürk'te bulunan manzum el yazmasında göç teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Kaben Öztürk şahit olduğu bu göç hadisesini şu şekilde aktarmaktadır: "*1941 yılında Gasgölü bölgesinin Aksu mevkiinde bölgede mukim Uygur Türklerinden Kasım Ahun adında 80'lik bir ihtiyarla tanıştım. Kasım Ahun bana dedi ki, bundan tam 40 yıl önce buraya Böke Batur'un kafilesiyle birlikte geldiğini söyledi.*"[9]

Böke Batur'un göç hikâyesi hakkında bir başka bilgiyi büyük şair Akıt Hacı'nın "*Hac Beyân*" adlı el yazmasında bulmak mümkündür. Akıt Hacı'nın ifadesiyle Karamolla Seyitkan'ın babası Hacı Bortan, Böke Batur'un kafilesinde bulunmuştu. Tibet'in Nakşa mevkiinde Böke Batur'un vefat etmesinden sonra kafilenin geriye döndürülmesi sırasında Hacı Bortan, dört kişilik bir grup ile kaçarak Hindistan yoluyla Mekke'ye ulaştı ve Akıt Hacı'nın hac görevi için yaptığı yolculuk sırasında bu kişilerle görüştü. Böke Batur'un kafilesi Lahas'dan geri gönderilmek üzere Urumçi'den gelen askerlere teslim edileceği esnada bir fırsatını bularak kaçan ve Mekke'ye ulaşan dört kişi: Cetsibay (40), Bortan (25), Kaysa (15) ve Kakış (12)'dır. Bu dört kişi, Altay'dan hacca gelmiş olan Mamırbek Töre ile meşhur âlim ve şair Hacı Akıt'ların kafilesiyle dönerek Altay'daki akrabalarına kavuştular.[10] Bu bilgiler, Böke Batur'un göç hareketinin 1896'da başlayıp, 1906'da bittiği kanaatini uyandırmakta-

7 - Halife Altay, *Anayurt'tan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 248.
8 - H. Altay, *a.g.e.*, s. 252 vd.; Abdülvahap Kara, "*Osman Batur ve Şehadeti*", *Tarih ve Medeniyet*, No. 37, Nisan 1997, s. 26.
9 - H. Altay, *a.g.e.*, s. 246.
10 - H. Altay, *a.g.e.*, s. 246, 256, 258, 264.

dır. Böke Batur, Cırğalanoğlu, Abak-Kerey-Molkı boyunun Kul kolundandır.[11]

c) Doğu Türkistan'a Çinli Göçmen Verleştirme Faaliyetleri

1911 yılında Çin'de cumhuriyet idaresine geçilmesinden sonra Doğu Türkistan'ı merkezî hükümete bağlı bir bölge olarak idare eden Çinlilerin Doğu Türkistan'daki ilk genel valisi Yang Zeng-xin oldu. Yang'ın Doğu Türkistan'ın % 90'ından fazlasını meydana getiren yerli halka karşı politikası mahallî ve millî farklılıkları kullanmak ve dış tesirleri, bilhassa Rus etkisini, uzak tutmak üzerine kuruluydu.[12] Aynı şekilde Yang, Doğu Türkistan'ın güney kesimlerinde yaşayan Uygurları, Cungarya ve Tanrı dağları çevresinde yaşayan göçebelerden koparmak için her çareye başvurmaktaydı.[13] Görevde kaldığı 16 sene boyunca kendisini tam bir diktatör olarak kabul ettiren[14] Yang, sulak ve verimli arazilerde yaşayanların çiftçilikle, göçebelerin ise hayvancılıkla uğraşmaları gerektiğini de fark etmiş bir idareci idi.[15]

Yang Zeng-xin'den sonra genel vali olan Jin Shu-ren döneminde ise Doğu Türkistan kaynamaya başladı.[16] Jin, Kumul Beyliği'ni lağvederek, üç ayrı idarî bölgeye ayırdı ve Çince Ha-mi, Ay-ho ve Ay-vu isimlerini verdi.[17] Zikretmiş olduğumuz bu tarihe kadar Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerindeki tarım arazilerine Çinli göçmenlerin iskânına izin verilmiyorken bu tarihten sonra yasak kaldırıldı. Bu olay Kumullu Uygurların öfkelenmesine sebep oldu.[18] Ayrıca Kumul, Çinli göçmen yerleşimine açık bölge ilân edildi. Bununla da yetinmeyen yeni yönetim, Kumul'a yerleşecek Çinli göçmenlere iki yıl vergi muafiyeti tanıdı.[19] Yine bu dönemde Doğu Türkistan yol güzergâhı üzerinde bulunan Kumul, açlık ve savaş sebepleriyle Kansu'dan kaçan göçmenlerin ilk yerleşim yeri oldu. Jin, mümkün olduğu kadar Çinli göçmeni bölgeye getirme gayreti içerisindeydi.[20] Jin, Ay-ho bölgesinin Çinli hâkimi Lung Hsien-lin'e Kansu'dan gelecek göçmenlerin toprak sahibi olmalarını emrederek meseleyi kendi açısından kapattı.[21] Lung ise bu emir üzerine Uygurları topraklarını terk etmeye ve arazilerini Kansulu Çinli göçmenlere vermeye zorladı. Verimli toprakları ellerinden alınan Uygur Türklerine ise tazminat olarak çöl etrafındaki verimsiz topraklar tahsis edildi. Bütün bu haksızlıklar karşısında yazılan ve Urumçi'ye gönderilen hiçbir şikâyet dilekçesi dikkate alınmadı. Aksine bu göçmen yerleştirme

11 - H. Altay, *a.g.e.*, s. 264-265.
12 - O. Lattimore, "The Chinese as a Dominant Race", *JRCAS*, XV/3, (1928), s. 278 vd.
13 - M. Rossabi, *China and Inner Asia*, London 1975, s. 221.
14 - O. Lattimore, *Pivot of Asia: Xin-jiang and the Inner Aian Frontiers of China*, Little, Brown&Co, Boston 1950, s. 52.
15 - O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, Boston 1962, s. 189.
16 - R. C.F. Schomberg, "Hami or Komul", *JRCAS*, XVI/1 (1929), s. 93.
17 - Wu Ai-chen, *Turkistan Tumult*, Methuen, London 1940, s. 62. Ayrıca bkz. Fu Tung-hsien, *Chung-kuo Huichiao shih*, Chansha 1940, s. 174.
18 - Wu, *a.g.e.*, s. 63.
19 - Chang Chao-li: "Islam and Communism in China", *Islamic Literature*, XIII/12, Lahore 1967, s. 234; Serdar K. M. Penikkar, "Geçmiş Devirlerde Çin'in Yayılma Siyaseti", *Kızıl Çin Tehlikesi*, Hindistan Haberler Servisi, İstanbul (tarihsiz), s. 3, 6.
20 - IOR, L/P&S/12/2332, PZ. 447-1931'den naklen A. D. W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, çev. Enver Can, DTV Yayınları, Münih 1990, s. 81.
21 - Chang, *a.g.m.*, s. 234.

işine ara verilmeden devam edildi.[22] Kumul İhtilâli'nin patlak vermesinden kısa bir süre sonra Rus askerlerinin de desteğini alan Jin Shu-ren evleri yakılan, köyleri ve mal-mülkleri talan edilen insanların batıya, yani Turfan'a doğru göç etmesine göz yumdu.[23] Kumul İhtilâli sırasında Çinli komutan Hsiung Fa-yu'nun Kumul halkına yaptığı baskı ve zulüm Türkler arasında ona olan nefret duygularını alevlendirdi. Kötü şartlardan kurtulmak isteyen halk devamlı surette batıya, yani Turfan'a doğru göç etmeye başladı.[24]

1932 Eylül sonuna doğru halkın toplu olarak göç etmesinin önüne geçmek için Hac pasaportu verme işlemleri durduruldu.[25] Kumul İhtilâli'nin başarısı, Kaşgar merkezli bağımsız bir devletin kurulmasını beraberinde getirdi. Hükümetin kısa zamanda Çin-Sovyet yardımıyla yıkılması üzerine göç hadiseleri tekrar başladı. 1933 Hükümeti'nin kurulmasında büyük yararlılıkları görülen Hotenli emirlerin sonuncusu olan Mehmet Emin Buğra da hareketin başarısızlığa uğraması üzerine Hindistan'a göç edince Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti son buldu.[26]

Sovyet istatistiklerinde 1928'de Doğu Türkistan'da Yang Zeng-xin'in suikastla öldürülmesinden, 1934'te Ma Zhong-ying'in mağlup olmasına kadar geçen altı senelik süre zarfında birçok göç hadisesinin yaşandığına dair bilgiler bulunmaktadır.[27]

Merkezî Hükümet'in Doğu Türkistan'a Çinli göçmen getirme siyaseti kötü neticeler doğurdu. Aslına bakılırsa ülkeye Çinli göçmen getirilmesi politikası Genel Vali Jin Shu-ren'in zeval bulmasında mühim bir rol oynadı. Sheng Shi-cai ise halkı sakinleştirmek gayesiyle göçmen yerleştirme işini durdurdu.[28] Jiang Jie-shi ise "Kuzeybatıyı Geliştirme Hareketi"ni ilân ederek ilk etapta Çin'den 10.000 kadar Çinli memuru Doğu Türkistan'a iskân etmek için onlara külliyetli miktarda malî yardım sözü verdi.[29] Bu suretle Çinli göçmenler 1942 sonlarına doğru Doğu Türkistan'a gelmeye başladı ve bu durum halkın tepkisine yol açtı.[30]

Bu yeni siyaset, Kumul'un Çin topraklarına ilhak edildiği devirdeki acı hatıraları canlandırdı. Guo-Min-Dang idaresi devrinde Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinli göçmenlerin sayısı çok değildi. Lâkin hükümetin esas gayesi Doğu Türkistan'daki Çinli sayısının çoğaltılması olduğu için halkın tepkisi artarak devam etti. 1943'te Doğu Türkistan'a getirilen 4.000 kişilik ilk göçmen kafilesi He-nan Vilayeti'ndeki açlığın kurbanları idi. He-nan'dan getirilen Çinli göçmenlerin ilk olarak Qi-tai yakınlarına, daha sonra da Cungarya bölgesindeki Kazak bölgelerine yerleştirilmesine

22 - Wu, *a.g.e.*, s. 63-64.
23 - M. Cable-F. French, *The Gobi Desert. A Desert Journal*, Hodder&Stoughton, London 1943, s. 226.
24 - Forbes, *a.g.e.*, s. 125; Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 81.
25 - IOR, L/P&S/12/2331, PZ. 7031.1933; IOR. L/P&S/12/2331, PZ. 6711.1933, Minute Paper (Secret Political Dept.), Xinjiang Rebellion: Latest Reports; IOR,L/P&S/12/2331, PZ. 6711.1933 (telegram, HM-CGK-GOI, 5/10/933)'ten naklen Forbes, *a.g.e.*, s.169-170.
26 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 130.
27 - M. Holdsworth, "Soviet Central Asia, 1917-1940", *Soviet Studies*, III/3 (1952), s. 266.
28 - Eleanor Lattimore, "Report of Xinjiang", *FES*, XIV/7, (11 April 1945), s. 79.
29 - A. A. Whiting, *Soviet Strategy in Xin-jiang, Part I of Xin-jiang: Pawn or Pivot*, s. 3-148; East Lansing, East Lansing 1958, s. 99 vd. Hükümetin, Doğu Türkistan'da nüfus oranını Çinliler lehine değiştirmek gayesiyle yaptığı iskân siyasetinin ise hiçbir kabul edilebilir tarafı yoktur.
30 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 174.

karar verildi.[31] Guo-Min-Dang Hükümeti'nin bu yeni müstemleke siyasetinin ilk kurbanları Kazak halkı oldu. Kazakların bir kısmı Altay bölgesinde atadan kalma topraklarından zorla kovuldu.[32]

1942-1945 yılları arasında enflasyonun giderek artması, memur rüşvetçiliği ve yeniden Çinli göçmenin getirilmesi politikası Guo-Min-Dang idaresine karşı husumetin artmasına sebep oldu. Daha sonraki dönemde Doğu Türkistan Hükümet Başkanlığı'na atanan Mesut Sabri Baykozi bu politikayı ağır bir dille eleştirmekten çekinmedi, kalabalık askerî kuvvetlerle Doğu Türkistan'ın baskı altında tutulduğunu, Guo-Min-Dang idaresinin 1932 İhtilâli'ne sebep olan Çin sömürgeciliğinden farklı olmadığını yazdı.[33]

Bei-jing yönetimi Mart 1950'de, Doğu Türkistan'a çok sayıda Çinli göçmen getirme kararı alarak, gelecekte ülkeyi tamamen kontrollerine almakta ne kadar kararlı olduklarını bu yolla da ortaya koydu.[34] Bundan sonraki süreçte, günümüzde de yapıldığı gibi Pekin Hükümeti tarafından Doğu Türkistan'a göçmen getirilme işi sistemli bir şekilde sürdürülerek demografik yapı Çinliler lehine değiştirildi.

d) 1934-1938 Göçleri

Kazaklar tarafından "katliam"[35] olarak ifade edilen kolektifleştirme yıllarında binlerce Kazak hududu geçerek Doğu Türkistan'a sığındı.[36] Kazaklar, Doğu Türkistan'ın Cungarya bölgesinde yerleşerek, Sovyetler'in kontrolü dışında kalan bu bölgede kendilerini toparlamaya çalıştılar. Lâkin Kızıl Ordu'nun 1934'teki müdahalesinden ve Doğu Türkistan'ın tam bir Sovyet peyki hâline gelmesinden sonra Kremlin idarecileri bu Kazaklara karşı harekete girişerek, onları doğrudan doğruya Sheng Shi-cai idaresine teslim etme gayreti içerisinde oldu.[37] Sheng'in bu baskısından da kaçan ve sayılarının 15-18.000 olduğu tahmin edilen Kazak topluluğu Cungarya'dan göç ederek Doğu Türkistan'ın doğusundaki Kansu-Qing-hai sınırındaki Gasköl bölgesine yerleşti.[38]

Sheng Shi-cai'nin 1933'ten sonra iktidarı ele geçirmesiyle baskı ve zulümler tedrici olarak arttı. Bu Çin siyasetine[39] dayanamayan halk yaşadığı bölgelerden çıkma yollarını aramaya başladı.[40] Bu gaye ile göç etmeye çalışan ilk kişi Elishan Batur

---

31 - Lattimore, *a.g.e.*, s.79; D. J. Dallin, *Soviet Russia and Far East*, Yale UP. New Haven 1948, s. 262.
32 - O. E. Clubb, *China and Russia: The "Great Game"*, New York 1971, s. 364-365.
33 - Mesut Sabri Baykozi'nin Altay Dergisi'nde yayınladığı "Kuzey Doğudaki Politikalara Dair" adlı makalesinden naklen Lattimore, *a.g.e.*, s. 84.
34 - W. A. Jackson Douglas, *The Russo-Chinese Borderlands*, Princeton 1962, s. 67-68; Michael Dillan, *Doğu Türkistan, Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol*, trc. Hayati Aktaş, TDPY, İstanbul 2001, s. 53-54.
35 - O. Caroe, *Soviet Empire. The Turks of Central Asia and Stanilism*, MacMillan, New York 1967, s. 172.
36 - G. Wheeler, *The Modern History of Soviet Central Asia*, The Bodley Head, London 1966, s. 131; G. Lias, *Kazak Exodus*, London 1956, s. 61-62; G. Krist, *Alone Through the Forbidden Land*, London 1939, s. 19, 21-22, 139-163.
37 - N. L. D. McLean, "Xin-jiang: Today", *International Affairs*, XXIV/3, (July 1948), s. 381.
38 - Lias, *Kazakh Exodus*, s.71-72. Karşılaştırma için bkz. Amaç Karahoca, *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, İstanbul 1960, s. 18.
39 - M. Ruhi Uygur, "Doğu Türkistan ve Çin Tarihinde Bir Mühim Nokta", *Türkistan*, No. 2, Mayıs 1953, s. 27.
40 - R. Cagnat-Jan Michel, *İmparatorluklar Beşiği*, çev. E. Akbulut - T. A. Şensılay, İstanbul 1992, s. 156-157, 245.

oldu. Elishan Batur, amcazadesi Aduvbay liderliğinde 500 aileden oluşan bir kafileyi 1934 yılında Barköl'den Kansu'ya doğru göç ettirti.[41] Göç eden kafile Sheng'in iktidarı sonrası bölgeyi terk eden ilk kafile olma özelliği taşıdı. Kafilede Tunğışbay Tokbayoğlu, Tayşı Sasanoğlu ve Karamolla (Seyithan Koyşıbayoğlu) gibi isimler de bulunuyordu.[42] Kafile herhangi bir engellemeye maruz kalmadan Kansu'ya ulaştı. Muhtemelen Sheng'in bu kafileye müdahale etmemesinin sebebi, uyguladığı baskı siyasetine rağmen insanların yaşadıkları bölgeyi terk etmeyeceklerine olan inancı yanında boşalacak alanlara Çinli göçmen yerleştirmeyi tasarlamış olmasından kaynaklanıyordu.

Sheng Shi-cai, Adıvbay kafilesinin Kansu'ya ulaşmasından sonra geride kalan halkın da aynı şekilde göç edebileceklerini düşünerek sınır bölgelerine asker yığmaya başladı ve özellikle Adıvbay kafilesinin geçtiği yol olan Şin Si Sa yolunda askerî tedbirleri arttırdı. Bu sebeple Adıvbay'dan sonra yola çıkmayı düşünen kafileler için bu yol daha zor ve tehlikeli hâl aldı.

Adıvbay göçünün başarılı olmasından sonra Elishan Batur da Şubat-Mart 1935'te 600 hane ile göç etti.[43] Bu göç kafilesine Savutbay Sadıroğlu, Sakey Tankıyoğlu, Atşıbay Hayırbekoğlu, Hocakın Camısbayoğlu, Kasay Sadıroğlu, Angalbay Şılgavoğlu, Mukan ve Minan Kaysaoğlu gibi kişiler de katıldılar.[44] Bu kafile de tıpkı Aduvbay kafilesi gibi Şin Si Sa yolunu takip etti. Göç güzergâhı olarak bu yolun tercih edilmesinin sebebi etrafın çöllerle kaplı olması yüzünden tek su kaynağının bu güzergâh üzerinde bulunmasıydı. Kafile silah ve teçhizat yönünden zayıf olduğu kadar, kadın ve çocuk sayısı açısından birçok sıkıntı yaşadı. Buna rağmen Çinlilerle mücadeleyi göze alan Elishan Batur ve arkadaşları yola çıktılar. Kafilenin yaşaması için elzem olan su kaynağına ulaşabilmek gayesiyle Çinlilerle Mart 1935'te Dongbastav'da bir savaş yapıldı.[45] Bu savaşta başarılı olan Elishan Batur ve arkadaşları ele geçirdikleri Çinlileri de serbest bırakarak Kansu, Barköl ve Kumul'un kesiştiği nokta olan Bestam bölgesine doğru harekete geçtiler. Burada yine Çin kuvvetleri ile karşılaşan kafile yaşanan çatışmada galip gelince Kansu'ya gidecek olan yolun kontrolünü sağladılar. Yoluna devam eden kafile Sucu'ya bağlı Tula Kaşkarbel mevkiine gelerek burada Adıvbay liderliğindeki ilk kafile ile birleştiler.

Elishan Batur kafilesinin Kansu'ya ulaşmasından sonra Sheng Shi-cai yönetimi Barköl'de bulunan Zayip Teyci ve etrafındakiler üzerinde baskı kurmaya başladı. Zayip Teyci bir taraftan baskılarla uğraşırken diğer taraftan Elishan Batur ve ar-

41 - Altay, *a.g.e.*, s. 303; Mustafa Kalkan, "Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri", *TÜBAR*, XXI (2007), s. 132; A. Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 194 (2003), s. 19; Hasan Oraltay, *Kazak Türkleri*, İstanbul 1976, s. 86'da Aduvbay göçünün 300 kişi ve 1933 yılında gerçekleştiğini bildirmektedir.

42 - Altay, *a.g.e.*, s. 303; Oraltay, *a.g.e.*, s. 86.

43 - Altay, *a.g.e.*, s. 305. Oraltay (*a.g.e.*, s. 86), göç edenlerin 1934'te 1.000 aile ile yola çıktığını söylese de Elishan Batur göçü ile alakalı görüştüğümüz kişiler sayının bu kadar olmadığını ve göçün 1935'te başladığını belirtmektedirler. Kesici (*a.g.m.*, s. 19) ise sayı belirtmeksizin göçün tarihini 1937 olarak vermektedir.

44 - Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 19.

45 - Hızırbek Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, İstanbul 1977, s. 47; Altay, *a.g.e.*, s. 307; Zafer Selvi -Mansur Teyci - Abdülvahap Kara, *Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan*, İstanbul 1996, s. 25-26.

kadaşlarından haber almaya çalıştı. Zayip Teyci bu baskılara rağmen bölgeyi terk etmek niyetinde olmasa da Elishan Batur'dan Kansu'da kendilerine iyi davranıldığı ve rahat oldukları yönünde haberlerin gelmesinden sonra Oşaktı'daki evinde bir toplantı düzenledi. Toplantıda göç için karar alarak Ağustos 1936'da 1.000 aile ile Barköl'den ayrılarak Kansu'ya doğru yola çıktı.[46] Zayip Teyci ile bu göçe Kasum Batur, Mardan Beysenkuloğlu, Alpı Dudanoğlu ve Nukan Bokbasanoğlu gibi tanınmış kişiler de katıldı.[47] Yolda birçok sıkıntı ve Çin askerî güçlerinin engellemeleri sebebiyle savaşmak zorunda kalınmasına rağmen kafile Eylül 1936'da Elishan Batur ve arkadaşlarının bulunduğu bölgeye ulaştı. Böylece Kansu'ya ulaşan aile sayısı 2.100 oldu.

Yaşanan göçlerin başarılı olmasını müteakip 1937 yılında 500 aile ile Hocam Bergen kafilesi göç etmeye karar verdi.[48] Ancak önceki kafilelerin birer birer başarılı bir şekilde Kansu'ya ulaşması sonrasında Sheng Shi-cai, tedbirlerini arttırmanın yanında halk üzerinde de baskısını çoğaltarak göç etme niyetinde olanlara çok sert davranmaya başladı. Bu gaye ile Hocam Bergen kafilesine havadan ve karadan saldırı düzenlenerek, kafilenin göç etmesi engellendi. Urumçi idaresinin halk üzerindeki baskı ve zulümlerine bir de Eylül 1938'de Baytik Boğda faciası eklendi. Altay ve Barköl arasında bir mevkii olan Baytik'e Çinliler ani bir baskın düzenleyerek çoluk çocuk demeden katliamlarda bulundular.[49] Bu olay üzerine bölgeyi terk eden aileler Kaptı Dağı bölgesine çekildiler, ancak malları yağma edildi. Burada da rahata eremeyen göç kafileleri bu defa da Irgaytı mevkiinde Moğol askerleri ile mücadele etmek zorunda kaldılar. Kafilenin Barköl bölgesine ulaşmasından sonra Çinliler, 500 aile ile göç etmeye çalışan Hocam Bergen ve arkadaşlarından müteşekkil 18 kişiyi tutuklayarak Urumçi'ye götürdüler ve işkenceyle öldürdüler.[50]

Çin yönetimi bölgedeki huzursuzluklar sebebiyle ailelerin bölgeyi terk etmeleri üzerine halkı sindirmek gayesiyle bu defa da liderleri ortadan kaldırma yoluna gitti. Bu doğrultuda Nurali Bey'in evine Kazak önde gelenlerini davet ederek, bölgenin sorunlarını görüşmek için bir toplantı yapılmak istendi.[51] Çinlilerin niyeti, gelen Kazak liderlerini tutuklayarak ortadan kaldırmaktı. Ancak bu plandan haberdar olan Nurali Bey, toplantıya gelen Sultan Şerif Teyci, Hüseyin Teyci ve Ayenbet'e durumu söyleyince toplantıya gelen liderler artık can güvenlikleri olmadığı için diğer kardeşleri gibi Kansu'ya göç etmeleri gerektiği fikrini ortaya attılar.[52] Diğer liderler de bu fikri kabul ettiler. Nurali Bey ve arkadaşları toplantı için gelen Çinlileri öldür-

46 - Altay, *a.g.e.*, s. 308; Z. Selvi - M. Teyci - A. Kara, *a.g.e.*, s.29; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 55'de bu sayının 5.000 kişi olduğunu belirtmektedir.

47 - Altay, *a.g.e.*, s. 308; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 19; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 54; Oraltay, *a.g.e.*, s. 87. Zayip Teyci göçünün 1935'te yapıldığını yazmaktadır

48 - Altay, *a.g.e.*, s. 311; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 58.

49 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 58.

50 - Altay, *a.g.e.*, s. 313; Oraltay, *a.g.e.*, s. 87.

51 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 30; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 61; Oraltay, *a.g.e.*, s. 88; Altay, *a.g.e.*, s. 315; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20.

52 - Altay, *a.g.e.*, s. 316; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 60-61.

dükten sonra alınan karar doğrultusunda herkes bir an önce bölgeyi terk etmek için hazırlıklara başladı. Bu baskından kurtulabilen ve Çin askerlerini gören Haman Kaymakam Yardımcısı Hamza İnan da dâhice bir planla kaçarak göç edecek kafilelere katıldı.[53] Ancak bu kafilelerin en büyük sıkıntısı uzun zamandan beri Barköl bölgesinde bulunmaları sebebiyle göç hazırlıklarının olmaması ve mevsimin kış olması idi. Bu da göçü bir kat daha zorlaştıran diğer bir önemli unsurdu.

Gerekli hazırlıkların tamamlanması üzerine 1 Aralık 1938'de 500 aile ile yola çıkan ilk kafile, Nurali Bey kafilesi oldu. Kafile Morgü mevkiinden hareket etti.[54] Ayenbet, Çkamka, Abizbay, Osman ve Ramazan gibi tanınmış kişilerin de yer aldığı[55] kafileler önceki göç güzergâhı Şin Şi Sa yolunu tercih etmeyip Moğolistan sınırındaki İniz Dağı ve Sarmacin yolu ile Kansu'ya gitmeyi hedeflediler. Bu yolun tercih edilme sebebi, Şin Şi Sa yolunun güvenli olmamasıydı. Kafilenin gitmeyi düşündüğü yol sıkıntılı ve uzun olmasına rağmen daha güvenli idi. Yolda Moğol askerleri ve zaman zaman Çin'in hava saldırılarına maruz kalan kafile 11 Aralık 1938'de İniz Dağı bölgesine ulaştı. Kafile, Lom Çayı'nı geçerken hayatî öneme sahip olan birçok hayvanını suyun karşısına geçiremediği için ilerde çok büyük sıkıntılar yaşadı. Bölgede üç gün dinlenen kafile, 17 Aralık 1938'de Kansu'ya bağlı Sarmacin Dağı bölgesine,[56] 23 Aralık 1938'de ise Elishan Batur ve Zayip Teycilerin yaşadığı Uyurhun Tula bölgesine ulaştı.[57]

Nurali Bey kafilesinden sonra hemen yola çıkan diğer bir kafile de Sultan Şerif ve Hüseyin Teyci kafileleridir. Yaklaşık 2.500 aileden oluşan[58] bu kafilede Hamza İnan, Sabırbay Zalin, İsmail Zalin, Sıdık Şanya, Külülbay Şanya, Koşuvıt ve Karıştay Molla gibi tanınmış kişiler vardı.[59] 5 Aralık 1938'de yola çıkan bu kafile de Nurali Bey'in izlediği yolu takip etti. Ancak bu kafilenin diğer göç edenlerden farkı hem sayıları çok daha fazla hem de Barköl'de yaşıyor olmalarıydı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen hazırlıklarını bitiren kafile 11 günde İniz Dağı bölgesine ulaştı. Bu 11 günlük yolculuk süresince sürekli uçakların bombardımanına maruz kalan kafilede insan sayısının fazlalığı hem kendilerini hem de yaşamları için hayatî ehemmiyete haiz hayvanlarını saklama problemini doğurdu. Bir de Lom Çayı'nı geçerken Nurali Bey kafilesinin yaşadığı sıkıntıyı bu kafile de yaşadı ve hayvanlarının büyük bir çoğunluğunu karşı tarafa geçiremedi. İniz Dağı bölgesinde Moğol kuvvetleri olma-

---

53 - Altay, *a.g.e.*, s. 316-317.

54 - Altay, *a.g.e.*, s. 319; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 61'de kafilenin 20 Kasım 1937'de yola çıktığını ve yaklaşık 5.000 kişi olduğunu belirtirken Oraltay (*a.g.e.*, s. 89), tıpkı Gayretullah gibi tarih olarak Kasım 1937'yi verse de kafiledeki göç edenlerin sayısını 20.000 kişi olarak belirmiştir. Bu rakam oldukça abartılıdır. Büyük ihtimalle bu rakama Sultan Şerif Teyci ve Hüseyin Teyci kafilesiyle gelenleri de dâhil etmiştir. Ancak bunlar da dâhil edildiğinde sayının 20.000 kişiyi bulamayacağı söylenebilir.

55 - Altay, *a.g.e.*, s. 319; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 61; Oraltay, *a.g.e.*, s. 89.

56 - Altay, *a.g.e.*, s. 319; Oraltay, *a.g.e.*, s. 89.

57 - Altay, *a.g.e.*, s. 329; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 64.

58 - Altay, *a.g.e.*, s. 331; C. Samituli (*Qıtaydağı Qazaqtar*, Almatı 2000, s. 99-100), göçe katılanların sayısını 11.000 ile 16.000 kişi arasında gösterirken I. Svanberg (*Kazak Refugees in Turkey: A Study of Cultural Persistence and Social Change*, Uppsala 1989, s. 51), bu sayıyı 18.000 kişi olarak vermektedir.

59 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 61.

masına rağmen Kumul bölgesinden Çinli askerlerin yaklaştığı haberi üzerine hızlı bir şekilde hareket eden kafile, geceleri de yol alarak Çinli birlikleri atlatabildiler. Kafile meşakkatli bir yolculuktan sonra Kansu bölgesine ulaştı. Kafile ileri gelenleri burada yaptıkları değerlendirme toplantılarından sonra Tula, Sür ve Karaşekerbel bölgelerine yerleştiler.[60]

Aduvbay ile başlayan göçler sonucunda yaklaşık 5.100 aile vatanını terk etti ve büyük zorluklar yaşayarak Kansu'ya ulaşabildi. Maalesef göçe başlayan ailelerin hepsinin Kansu'ya ulaştığını söylemek mümkün değildir. Göç sırasında vuku bulan saldırılarda birçok kişi hayatını kaybetti. Göç hareketine katılan ve Kansu'ya ulaşabilen hane sayısı hakkında kesin rakamlar yoktur. Bölgeye gelen kafilelerden bir kısmı ise yolculuklarına devam etti. Göç hareketini dış bir ülkeye hatta mümkün olursa Türkiye'ye gelerek sonlandırmak isteyenler de oldu. Bu gaye ile yola koyulan ailelerden Hindistan'a ulaşabilenlerin sayısı 3.000 kişi civarındadır. Sadece bu bilgiden hareketle geride binlerce kişinin yaşamlarını yitirdiğini söylemek mümkündür.

Kansu bölgesi bu dönemde Ma Bu-fang'ın idaresi altındaydı. İlk gelen Aduvbay, Elishan Batur ve Zayip Teyci kafileleri ilk zamanlar Çin zulmü sonrası rahat ettilerse de zaman içinde bu bölgede de sıkıntılar başladı. Bölgedeki en büyük sıkıntı fakirlik ve geçim sıkıntısı idi. Mallarının büyük çoğunluğunu geride bırakan muhacirler, yanlarında götürebildikleri mallarının bir kısmını göç sırasında kaybedince bu olay büyük sıkıntılar doğurdu. Zaman içinde Kansu bölgesindeki idarecilerin tutumlarındaki değişim de muhacirlerin sıkıntılarını arttıran diğer bir etkendi. Kansulu idarecilerdeki tutum değişikliği altında yatan en önemli sebep Çinlilerin uyguladığı baskılardan kaynaklandı.[61] Bu sıkıntılara Tibetlilerin zaman zaman düzenledikleri baskınlar da eklenince artık bölge muhacirler için yaşanmaz bir hâl aldı.

Bu sıkıntılar sonrası Kansu'dan hür dünyaya çıkmanın yollarını arayan muhacirler, Nisan 1940'ta, Elishan Batur liderliğinde Hindistan'a, oradan da Türkiye'ye gitmek için yeniden göç kararı aldılar.[62] Kafile Altınçöğe'ye geldiğinde göçe mani olmak isteyen Çinlilerin baskısı sonrasında Ma Lu Jang başkanlığındaki bir heyet Elishan Batur ile görüşmeye gitti. Görüşmede göç etmekten vazgeçilmesi karşılığında Uyurhun Tula bölgesinde eskisi gibi yaşayabilecekleri, kendilerine iyi davranılacağına dair *Kur'an-ı Kerim*'e el basarak yemin edildi. Kazak liderlerinin de devreye girmesiyle yumuşayan Elishan Batur göç etmekten vazgeçti.[63] Ancak verdikleri sözlerinde durmayan Çinliler, Elishan Batur, Koyçı Batur ve İdris Molla'yı tutukladılar.[64] Durumun ciddiyetini anlayan Kazak ileri gelenleri, liderlerini kurtarmak üzere bir plan hazırladılar. Plan üzerine yapılan baskın ile liderleri Elishan Batur ve İdris

60 - Altay, *a.g.e.*, s.332; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 31; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 65; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 20.

61 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 33.

62 - Altay, *a.g.e.*, s. 335; Oraltay, *a.g.e.*, s. 90. Selvi-Teyci-Kara (*a.g.e.*, s. 34), çıkış tarihini Mayıs 1939 olarak vermektedir.

63 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 34; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 21.

64 - Altay, *a.g.e.*, s. 339; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 35; Oraltay, *a.g.e.*, s. 91.

Molla kurtarıldı, fakat bu baskında Koyçı Batur şehit düştü.[65]

Bu olay sonrası artık bölgede ikamet etmenin, can güvenliğinin olmadığı için imkânsızlığına karar veren Elishan Batur ve arkadaşları yeniden göç kararı aldılar. 200 aileden oluşan ilk kafile hazırlıklarını bitirerek yola çıktı.[66] Bu kafilenin arkasından Eylül 1940'ta bu sefer 1.500 aile ile Zayip Teyci kafilesi harekete geçti.[67] Ancak kafilenin sayıca büyük grubu olan Sultan Şerif ve Hüseyin Teyciler yeni bir göçü kaldıracak güçlerinin olmadığını söyleyerek göçe iştirak etmediler.[68] Zayip Teyci önderliğindeki kafile ise kendilerinden önce yola çıkan Elishan Batur kafilesine yetişmek için hazırlıklarını tamamlayamadan yola çıktı. Yolda oksijen eksikliğinden kaynaklanan "is" hastalığı ve zaman zaman da Çinlilerle mücadele veren kafileler Nakşa'ya ulaşmayı başardılar.[69] Ancak bu gidiş sırasında hastalıktan ölenlerin yanı sıra ağır yolculuk şartlarına dayanamayıp yollarda kalan aileler de oldu. Birleşen bu iki kafile Kasım 1940'ta Nakşa'dan Hindistan'a doğru harekete geçti. Yaklaşık dokuz ay süren göç sırasında hastalanan Zayip Teyci vefat etti.[70] Bundan sonra kafilelerin liderliklerini Elishan Batur ve Zayip Teyci'nin oğlu Osman Taştan yaptı. Göç sırasında hemen hemen her gün Tibetlilerin saldırıları ve salgın hastalıklarla boğuşmak zorunda kalan kafile, nihayetinde Hindistan'a 3.039 kişi olarak ulaştı. Bu suretle, Hindistan'da 12 yıl sürecek ve sonu Türkiye'ye geliş ile sonuçlanacak bir göçün en zor ve meşakkatli kısmı tamamlandı.

Sayıları 18.000 kişi olarak kayıtlarda geçen Kazak topluluğunun Barköl, Nori, Kapdık ve çevrelerinden göç etmelerine ve Qin-hai bölgesine gelmelerine dair kaynaklarda teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda en sağlıklı bilgiler Hüseyin Teyci'nin kaleme aldığı bir nevi hatıratında mevcuttur. Lâkin bu hatıratın henüz neşredilmemiş olması göçün aydınlatılmasında bir eksiklik olarak durmaktadır. 1937-1938 yıllarında meydana gelen bu göç hadisesi ile alakalı olarak görüşlerini aldığımız Mansur Teyci'ye göre göç hadisesi şöyledir: Qin-hai'ye gelen Elishan Batur ve Zayif Teyci başkanlığındaki ilk grup (700 aile, yaklaşık 3.000 kişi), burada durmayarak Hindistan'ın Karaçi şehrine yerleşti. 1938-1946 tarihleri arasında Qin-hai bölgesinde ikamet eden göçmenlerin ikinci grubu Sultan Şerif Teyci liderliğinde (300 aile, yaklaşık 1.500 kişi), 1946 sonlarında Barköl bölgesine döndü. Göç kafilesinin üçüncü grubunu oluşturan Hüseyin Teyci liderliğindeki 150 aile (yaklaşık 750 kişi) Gasköl'e yerleşti. Hüseyin Teyci'nin bu grubu 1951'e kadar Gasköl'de yaşadı. 18.000 kişilik göç kafilelerinden geriye kalan 12-13.000 kişilik grubun bir kısmı Kansu eyaletine göç ederek Aksay bölgesine, bir kısmı da geriye dönerek Altay'a yerleşti.[71]

Kazakların bundan sonraki ayaklanmaları veya göç hareketleriyle alakalı bilgiler az olmakla birlikte güvenilir de değildir. Bununla birlikte Keşmir yoluyla Türkiye'ye

65 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 35; Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 21.
66 - Altay, *a.g.e.*, s. 345; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 36.
67 - Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 22.
68 - Altay, *a.g.e.*, s. 346; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 36.
69 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 38.
70 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 40; Oraltay, *a.g.e.*, s. 93; Altay, *a.g.e.*, s. 370.
71 - Saadet Çağatay, *Kazakça Metinler*, TTKB, Ankara 1961, s. 1-7.

yerleşen göçmenlerin verdiği bilgilere göre Gasköl'e göç eden Kazaklar arasında Sheng Shi-cai idaresine karşı üç hareket merkezi ortaya çıktı. Bu merkezler; Yunus Hacı[72] ve Alibek Rahimbek[73] idaresinde Tanrı dağlarında, Hüseyin Teyci[74] ve Sultan Şerif[75] liderliğinde Gasköl'de ve bunların ikisinden de daha önemli olan Osman Batur'un Altay bölgesinde başlattığı hareketler idi.[76]

e) Osman Batur Mücadelesi Döneminde Yaşanan İç Göçler

Osman Batur'un 1940 yılı itibariyle Urumçi Hükümeti'ne karşı başlattığı istiklâl mücadelesinde de birçok göç hadisesi yaşandı. Kazak halkının hem Osman Batur hem de Çinli idareciler tarafından yerlerinden göç ettirildiği bilinen bir gerçektir. Çalışmamızda kullandığımız Çin kaynaklarında bu konu, Osman Batur ve mücadelesi açısından eleştirilmektedir. Lâkin dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda her iki tarafın da bu olayı kendi mücadelelerinin başarıya ulaşması için zorunlu gördükleri ve bunun gereği olarak halktan istifade edebilmek gayesiyle zaman zaman hâkim oldukları bölgelere halkı göç ettirdikleri anlaşılmaktadır. Osman Batur'un faaliyetleri, "halkı zorla göç ettirildiği" şeklinde değerlendirilirken, Çinli idarecilerin faaliyetleri, "halkı eşkıyalardan korumak için yapıldığı" ileri sürülmektedir. Kanaatimizce Osman Batur, dağınık bir şekilde bozkırda yaşayan Kazak boylarını hem savunma hem de kontrollerini kolaylaştırmak düşüncesiyle bir araya toplamak ve göçebelikten yerleşik hayata geçirmek istedi. Çünkü yerleşik ve sabit bir yerde olmayan halkı savunmak zordu. Kazakları Baytik, Şingil, Sarıtogay ve Kubının Kumu'na yerleştirme işi için de Nurgocay Batur'u görevlendirdi. Bu Kazakların yerleşik hayata geçirilmesi konusunda direnenler de oldu. Hatta yerleşik hayata geçmeleri için zor kullanıldığı da bir gerçektir. Bu olay Çinliler ve yerleşik hayata geçmeye muhalif olanlar tarafından istismar edildi, Osman Batur bu hareketi do-

72 - Kazak asıllı Yunus Hacı, 1940'ta Sheng Shi-cai tarafından tutuklanarak idam edildi. Bkz. Forbes, *a.g.e.*, s. 473; Oraltay, *a.g.e.*, s. 109.

73 - 1908 doğumlu ve Kazak asıllı olan Alibek Rahimbek, Tanrı Dağları'nın doğusundaki Kazakların lideridir. Kerey kabilesinden olan Alibek, Yunus Hacı'nın arkadaşı ve Osman Batur'un müttefikidir. Sheng Shi-cai ve Guo-Min-Dang yönetimine karşı başkaldıranlardandır. 1950-1951'de Keşmir'e hicret etti ve daha sonra da Türkiye'ye yerleşti. Bkz. Forbes, *a.g.e.*, s. 437.

74 - Barköl bölgesinden ve Nayman Kazakları'ndandır. 1936'da Sultan Şerif'le birlikte Gasköl bölgesine göç etti. Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'ı istilâ etmesinden sonra Keşmir'e gitti. Daha sonra Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edildi. Nayman Kazaklarından olan Hüseyin Teyci, Şıngıl bölgesinin Sarıtogay şehrinde 1900 yılında dünyaya gelmiş olup, Kazak Türklerinin Orta Düz, Nayman boyunun Bayjigit Manbet soyundandır. 1936 yılında başlayan Kazak göçü sırasında büyük yararlılıkları görülen ve etrafındakilere elinden gelen yardımı yapan Hüseyin Teyci'nin aynı yararlılıkları 1949 sonrasında yaşanan hicret olayında da görüldü. 15 Ekim 1952 tarihinde Türkiye'ye yerleşen Hüseyin Teyci, 20 Eylül 1963 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Kul-Emin Kırkıl, "Doğu Türkistan Kazak Türk Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, Temmuz 2011, s. 103-130.

75 - Abak-Kerey Kazaklarının İteli oymağından olan Sultan Şerif Teyci, 1893 tarihinde Altay'da doğdu. 7 Nisan 1955 tarihinde İstanbul Zeytinburnu'nda vefat etti. Kazlıçeşme mezarlığında medfundur. 1938 yılında beraberindeki Kazaklarla Kansu'ya gelen Sultan Şerif Teyci, 1940'da tekrar Doğu Türkistan'a dönerek Barköl'e yerleşti. Kendisini İtelilerin Teycisi sayan Sultan Şerif, 1949 yılının son aylarında Barköl'ü terk ederek Kanambal-Kayız'a geldi. 1950 yılının yaz aylarında da buradan hareketle Tacnor'a intikal etti. 1954 yılında Tuzla Göçmenevi'ne yerleşen Sultan Şerif, Türkiye'de Koçyiğit soyadını aldı.

76 - Lias, *Kazakh Exodus*, s. 72-73, 76-77, 91-92; Karahoca, *Doğu Türkistan*, s. 16-18; H. L. Boorman- R. C. Howard, *Biographical Dictionary of Republican China*, III, New York 1967, s. 46-47.

layısıyla eşkıyalıkla suçlandı.[77] 1940-1949 döneminde yaşanan göç hadiselerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

1- 5 Nisan 1940 tarihinde isyan eden iki kaymakamlık halkı Bulgun Irmağı'nda birleşmek üzere göçe başladı,[78] 19 Nisan'da hükümetin askerî kuvvetleri Kumüstü-Çakanirge mevkiinde kafilenin önünü kestiler. 2.000 kişilik kafile ellerinde sopa, süngü, kazma ve kürek gibi ilkel silahlarla, ölüme gittiklerini bile bile, savaştan geri çekilmediler. Kafile bu savaşta yaralılar da dâhil 250-300 kayıp verdi, mağlup olan Çin askerî kuvvetleri geri çekildi ve 100 Çinli asker öldürüldü. Yolculuğuna devam eden kafile Bulgun Irmağı boyunda Carıntı adlı kışlağa ulaştı.[79]

2- 1940 yılının Nisan ayının son günlerinde Dabısın Tünke-Üçkız güzergâhından gelen hükümet kuvvetleri Carıntı'da bulunan Kazakların üstüne hücum etti, 11 gün devam eden savaşta yedi uçak Çin askerî kuvvetlerine havadan destek oldu. Göç kafilesi 380 şehit verirken, iki uçak düşürdü ve 200 kadar da silah ele geçirdi. Savaşın devam ettiği sırada Moğolistan'a bağlı Kazak Türklerinden dört kişilik bir heyet gelerek, Moğol Hükümeti'nin kendilerine hudutta yer vereceğini, bu sebeple Moğol hududuna sığınabileceklerini haber verdi. Bu habere aldanan kafile 15 Mayıs'ta çoluk-çocuk ve yaşlılarıyla beraber Şuurgun yoluyla harekete geçti, hükümet kuvvetleri tarafından yolları kesilen kafile, askerî kuvvetlere karşı 1.300 kişi ile gün boyunca cansiperane bir şekilde savaştı. Büyük güçlüklerle Maykantas Ovası'na yetişen kafilenin ileri gelenleri, Sheng Shi-cai ile anlaşan Moğolların kendilerini ortadan kaldırma düşüncesinde olduklarını anladılar. Maykantas'a ulaştıkları akşam Çin ve Moğol müşterek askerî kuvvetlerinin baskınına maruz kalan kafile Şuurgun Dağı'na çekilmek zorunda kaldı, fakat burada da sükûnete kavuşamadan tekrar baskına uğradı.[80]

3- Osman Batur, 1941 senesinden itibaren Kazak ileri gelenlerini de yanına alarak Moğolistan'ın Bavurgangöl bölgesinin kuzeyine göç etti. Bu suretle halk, Sheng Shi-cai idaresinin tazyikinden de kurtuldu.[81]

4- Osman Batur, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne Nurgocay Batur'u 200 kişilik bir heyetle gönderdi. 1 Ekim 1943 tarihinde yola çıkan heyet Çingil Kazası'na uğradı ve buradaki İris Han'ın akrabalarından 500 aileyi de yanlarına alarak Carıntı'ya göç ettirdi. Kendilerini takip eden Çin askerî kuvvetleri ile Sözlük mevkiinde vuku bulan savaşta 30 Çinli öldürülürken, 14 de silah ele geçirildi. Yollarına devam eden heyet, 500 haneyi Bulgun Irmağı boyuna yerleştirdi, 39 kişi ile yola devam ederken, geri kalanlar halkı korumak için burada bırakıldı.[82]

5- Nurgocay'ın Moğolistan ile görüşmeye gittiği sırada Osman Batur'un yanına, yani Buvrıltogay'a 1.000 aile gelip yerleşti. Osman Batur, üzerlerine 8.000 kişilik bir düşman askerinin geldiği haberini alınca 1.700 kişi ile hazırlık yapıp beklemeye

77 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 143.
78 - Oraltay, *a.g.e.*, s. 115; Gülçin Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur*, DTVY, İstanbul 2006, s. 18.
79 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 18-19.
80 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 19.
81 - Zhan Da-jun, *Xin-jiang fen bao qi shi nian*, Lanxi Yayınevi, IX, Tai-bei 1980, s. 5188.
82 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 45-46.

başladı, Karabulgun'da bir gün boyunca devam eden savaşta 150 kişi çoluk-çocuk şehit olunca, geriye çekildi. Baturlar bütün halkı Soylutu ve Denge ovalarına göç ettirdi.[83]

6- Bu sırada Çingil kazası halkı, Kaymakam Saler'den korkarak, bütün halkı Çoncu'ya göç ettirdi. Çingil kaymakamının 500 kişilik birliğiyle yapılan savaş sekiz saat sürdü, neticede 300 Çin askeri öldürüldü, geriye kalanlar da esir alındı. Bu suretle zorla göç ettirilmeye çalışılan halk kurtarıldı ve Çingil'e tekrar yerleştirilmeleri sağlandı.[84]

7- Köktogay halkından Osman Batur'a ulaştırılan bir haberde, halkın tamamının Sarsümbe'ye göç ettirilmek istendiği, eli silah tutan Kazakların Osman Batur'a katılmasına mâni olmak için böyle bir girişimin gerçekleştirilmek istendiği anlaşıldı. Bu gaye ile Altay Kazaklarının Erenkabırga, Bogda Dağı ve Urumçi etrafına yerleştirilmesi isteniyordu. Buna mâni olmak isteyen Osman Batur, Kemal, Kapas ve Alkaydar komutasında 1.500 askeri Sarıtogay'daki Çin kuvvetlerinin üzerine gönderdi. Nurgocay Batur ise Cemet ve Haydar yüzbaşıyı yanına alarak, halka yardım etmek üzere, Köktogay'daki Çin kuvvetleri üzerine yürüdü. 16 Mayıs 1944 günü yola çıkan Nurgocay Batur, 2.000 Çin askerinin Köktogay halkını Sarsümbe'ye göç ettirmek için hareket ettiğinden haberdar oldu. Tünke'ye hareket eden Baturlar, burada göç ettirilmek istenen 1.000 ailenin olduğunu öğrendiler. Çin askerinin henüz buraya gelmemesinden istifade ile halkı yanına alan ve liderlerine Osman Batur'un selamını söyleyen Nurgocay, hep beraber Üçargıltay'a gittiler. Çinlilerin Argıltay'da üzerlerine gelmesi ile başlayan çarpışma üç gün üç gece devam etti, 2.500 kişilik düşman kuvveti birçok zayiat verdi. Sabah sekize kadar devam eden çarpışmalarda Çin kuvvetleri mağlup olmaya başladı. Sarıtogay'daki Osman Batur'un kumandanlarından gelen haberde, ele geçirilen Çinlileri kurtarmak için üzerlerine 3.000 süvari Çin askerinin hareket ettiğini, iki tarafa gücü yetmeyen Kazak birliklerinin geri çekilmeyi uygun gördüğü belirtilmekteydi. Bu geri çekilme sırasında 1.000 aile Çingil kaymakamlığına yerleştirildi. Yerleştirilen bu kişilerin ileri gelenleri Osman Batur birliklerine iştirak etti.[85]

8- Sheng Shi-cai, Kazak halkını kendi tarafına çekmek için 12 Temmuz 1944 günü askerlerini Cezga ve Küçük Kulunaybay civarındaki baturlar üzerine sevk etti. Bu olay sırasında Osman Batur ise 2.000 çadırlık Kazak halkını Qung-hua tarafına göç ettirdi.[86]

9- Eylül ayı başlarında Osman Batur, Altay'daki gücünü pekiştirmek suretiyle 200'den fazla süvarisini Yaoyuan ve Kıytı'ya gönderip, bölgedeki Kazak halkını Altay'a taşıttı.[87] 26 Eylül'de Ven adlı bir Çinli komutan Kazak ahalinin akın akın Altay

83 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 48 vd.
84 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 58.
85 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 60 vd.
86 - Da-jun, *a.g.e.*, IX, s. 5209, 5213 vd.
87 - *A History of Migration of Xin-jiang Kazak People* (Xin-jiang Üniversitesi Yayınları, Urumçi 1993, s. 101-102) adlı eserde Yaoyuan ve Kıytı'ya gönderilen halkın, istemedikleri hâlde zorla göç ettirildikleri iddia edilmektedir.

taraflarına göç ettiğini öğrendi.[88] 1944 yılının kış aylarında Yaoyuan bölgesindeki Kazak ahalinin tamamı Osman Batur tarafından Bisan'a göç ettirildi.[89]

10- Osman Batur'un Sarsümbe, Buvırşın, Kaba, Buvrultogay ve Cemeney halkını toplamakla görevlendirdiği kişiler 21 Eylül 1944 tarihinde yola çıkarak 25 Eylül'de Kızılkayın'ı, 26 Eylül'de de Sarsümbe Kalesi'ni muhasara altına aldı. 11 gün devam eden savaş sonucunda Manat Yüzbaşı 500 asker ile Buvrıltogay'a; Nabi Yüzbaşı 500 asker ile Buvurçın kasabasına gönderildi. Sarsümbe'den 21 gün boyunca kimse dışarı çıkarılmadı. Bu üç kazadan 10.000 aile baturların tarafına geçti. Osman Batur, kurtarılan 10.000 ailenin Köktogay-Çingil bölgelerine ve kendi yanına göç ettirilmesini ve ayrıca Sarsümbe'ye girmemeyi emredince, her kabileden 20 kişinin Osman Batur'a gönderilmesine karar verilip yola çıkıldı. Karatünge'ye gelen baturlar burada Çinlilerin yolu kestiği haberini alınca Sarbastav'da bulunan düşmana hücum etmeye başladılar. Düşmanı Argıltay'a çekilmeye mecbur eden baturlar, bölgede bulunan halkı Sekbiltay ve Çankan ovalarına göç ettirdi. Nurgocay, Nabi ve Manat başkanlığında 10.000 aile Osman Batur'un yanına getirildi. Daha sonra gelen Kapas Baturlar da 5.000 aileyi göç ettirdiler. Bu aileler Tüyekum, Kızılçalıbel, Kanoba, Katınoba, Üçbulak ve Karamay çöl bölgelerine yerleştirildi. Cemeney'den de baturların himayesine geçen 3.000 aile Rus hududuna yakın Maykapşagay'a yerleştirildi.[90]

11- 1944 yılının sonları itibariyle Osman Batur liderliğindeki hareket 60.000'den fazla insanın desteklediği büyük bir askerî güce ulaştı.[91] Osman Batur'un bu dönemde uyguladığı plan çerçevesinde halk, Guo-Min-Dang kuvvetlerinden ayrıldı, bu suretle Guo-Min-Dang ile halk izole edildi. Bu gayeye ulaşan Osman Batur'un bundan sonraki hedefi ise Guo-Min-Dang kontrolündeki yerleşim bölgelerine ve Guo-Min-Dang askerlerinin sığınaklarına taarruzlar yapılması yönünde oldu. Ekim 1944'ten itibaren Buvrıltogay, Altay ve Buvırşın bölgelerindeki halk, Moğolistan güzergâhı ile Yukarı Altay'a göç ettirildi. Aşağı Altay bölgesi Cemeney ve Kaba mevkilerindeki halk ve onlara iştirak eden Targabatay ve Kobık (Hefeng) bölgelerinin insanları Sovyet topraklarına göç ettiler.[92]

12- Haziran 1945'te Wu Zhong-xin, Osman Batur'un Yaoyuan ve Kıytı bölgelerindeki halkı Altay'ın muhtelif bölgelerine göç ettirdiğini öğrendikten sonra gönderdiği uçaklar vasıtasıyla Bisan'daki Kazak ihtilâlcilerini bombaladı. Osman Batur, 9 Temmuz 1945'te 700'ü aşkın silahlı kuvvetini Muhan, Kıytı ve Zhenxi'ye gönderdi, Kazak ileri gelenlerinden Altay dışındaki halkın kendi kontrolündeki bölgeye göç ettirilmesini istedi.[93]

13- 1946 yılında yapılan anlaşma neticesinde ortamın sakinleşmesi, halkın kendi

88 - Da-jun (*a.g.e.*, IX., s. 5210-5212)'a göre ahalinin Altay tarafına göç etmesi Osman Batur kuvvetlerinden korktuğu için olmuştur.
89 - *A History of Migration*, s.101-102.
90 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 72 vd.
91 - Tursınkan Zakenuli, "Çin Kaynaklarında Osman Batur ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti", çev. Meryem Kırımlı, *Şehadeti'nin 52. yılında Altay Kartalı Osman Batur*, haz. Hızırbek Gayretullah. DTGD Yayınları, İlaveli 4. Basım, İstanbul 2003, s. 54.
92 - Da-jun, *a.g.e.*, IX., s. 5212; Zakenuli, *a.g.e.*, s. 54.
93 - *A History of Migration*, s. 99, 101-102; Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 324-325.

işiyle meşgul olmasını beraberinde getirdi. Savaş dönemlerinde yerlerinden göç ettirilen halk yavaş yavaş yurtlarına dönmeye başladı. Mesela Nori ve Kenge'den Buken'e tekrar geri dönenler oldu. 19 Kasım 1946'da Aşhen ve Buken bölgelerinden Kıytı'ya dokuz aile ile 38 karı-koca taşındı. 22 Kasım'da Aşhen Kenge bölgesinden yine Kıytı'ya Kazaklardan üç aile ve 17 kişi döndü. 23 Kasım'da 55 Kazak Nori'nin batısına, 26 Kasım'da da 24 Kazak Nori'den Kenge'ye geldi. 29 Kasım'da Aşhen-Kenge bölgesinden 17 Kazak, Nori'ye, 1 Aralık'ta ise 28 Kazak Kenge'den Nori bölgesine taşındı. Daha sonra bu kişiler Kenge'ye geri döndüler. 3 Aralık'ta ise Aşhen'den Nori'ye 38 Kazak taşındı.[94]

14- 1944 yılında kurulan Gulca Doğu Türkistan Hükümeti, 1946 yılında yapılan anlaşma ile yeni bir döneme girdi. Gulca liderlerinin Urumçi'de işbaşına getirilen Dr. Mesut Sabri Baykozi'yi protesto etmek gayesiyle Gulca'ya dönmesi aynı zamanda Urumçi ile hareket eden Osman Batur'la da aralarının açılmasına yol açtı. Bu durum bölgede 1946 öncesine dönüşü beraberinde getirdi. Kasım 1946'da Kazaklardan yaklaşık 10.000 kişi Osman Batur'a karşı savaşmayı reddederek İli bölgesinden Guo-Min-Dang idaresi altındaki yerlere göç ettiler ve bu suretle İli Millî ordusundaki Kazakların oranı % 30'a indi.[95] Osman Batur'un birlikleri 1946 yılı sonları ve 1947 yılı başlarında Baytik Boğda'yı geçerek dağların kuzeyindeki Moğolistan Halk Cumhuriyeti hâkimiyetinde olan, fakat Çin'in kendi toprakları arasında olduğunu iddia ettiği bölgeye sokulmaya başladılar. Kaynakların çoğu Osman Batur ve maiyetinin Altay'dan doğrudan doğruya Baytik Boğda bölgesine göç ettiği hususunda hemfikirdir.[96]

15- Şubat 1947'de Altay'da meydana gelen olaylar, Millî Ordu ile yaşanan sıkıntılar gibi, Osman Batur'un barış taraftarı olmasını zorunlu hâle getirdi.[97] Osman Batur, 1947 yılının Ocak-Mart döneminde etrafındaki 600 kişilik kuvvetle Millî Ordu hâkimiyetindeki sahalarda beş ayrı askerî harekâtta bulundu, Mayıs ayında ise Latif ve Halit gibi liderleri vasıtasıyla Fuhai, Buken ve Kenge bölgelerindeki yaklaşık 3.470 çadır, yani 20.000 Kazağı Kıytı ve Yaoyuan bölgelerine göç ettirdi. Nisan 1947'den itibaren Millî Ordu ile karşı karşıya gelmemeye özen gösteren Osman Batur, çekildiği Baytik bölgesine tahminen 17.000 kişiyi beraberinde göç ettirdi. Bununla birlikte Cemsari ve Sancı'daki Kazak halkının bir kısmı da Kumul ve Zhenxi'ye taşındı.[98]

A History of Migration adlı eserde Osman Batur'un Altay'dan Millî Ordu tarafından kovulduğu ve yanında göç ettirdiği kişileri kendisiyle birlikte hareket etmeye zorladığı iddia edilmektedir.[99] Kanaatimizce bu göç hadisesi zorlama ile değil,

94 - *A History of Migration*, s. 101-102.
95 - A. Doak Barnett, *China on the Eve of the Communist Takeover*, Thames&Hudson, London 1963, s. 265; George Moseley, *A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou*, Harvard UP, Cambridge, Mass.1966, s. 17.
96 - Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47; Barnett, *a.g.e.*, s. 276; Lias, *Kazakh Exodus*, s. 122; Jack A. Dabbs, *History of the Discovery and Exploration Chinese Turkestan*, London 1964, s. 178.
97 - V. I. Petrov, *Myatejnoe Serdtse Azii, Sintszyan Kratkaya İstoriya Narodnih Dvijeniy i Vospominaniya*, Moskva 2003, s. 494.
98 - *A History of Migration*, s. 99-102.
99 - *A History of Migration*, s. 101-102.

yapılan mücadelede taraf olmakla izah edilebilir. Zikredilen bu eserde Nisan 1947 başında Osman Batur'un Baytik'e kaçtığı, Gani Batur'un 80'den fazla aileyi de Osman Batur'un yanına götürdüğü, Haziran başında Kenge'deki birkaç bin ailenin Latif tarafından Baytik'e getirildiği, Eylül ayında Beytik'e göç eden halkın Kenge'ye geri döndüğü, Ekim başında Balihan liderliğindeki kuvvetlerin Osman Batur'u Baytik'ten kovduğu, Kasım ayında ise Kenge'deki halkın Osman Batur'un zorlamasıyla tekrar Baytik'e göç ettirildiği iddia edilmektedir. Aynı eserde 1946 yılı sonunda sırtını Guo-Min-Dang Hükümeti'ne dayayan Osman Batur'un Altay bölgesine saldırı emri aldığı ve Nisan 1947'de ise Millî Ordu'nun Osman Batur'u Altay'dan kovduğu iddia edilmektedir.[100]

16- 1947 yılı itibariyle Urumçi Hükümetiyle ilişkilerini geliştiren Osman Batur, 1948 yılı Şubat ayından itibaren hükümetten yardım almaya başladı. Bu sayede Nori bölgesinde teşkilâtını kuran Osman Batur, teşkilât sayesinde Güney Altay'dan göç eden Kazakları eski bölgelerine yerleştirmeye gayret etti. Mesut Sabri ise "Kazakları Kurtarma Cemiyeti"nin kurulduğunu ilân etti. Teşkilât sayesinde Osman Batur'un etrafına göç eden Kazak halkı Mori, Buken, Nori ve Yaoyuan nahiyelerine yerleştirildi.[101]

17- 20 Mayıs 1948 tarihinde Altay'ı terk eden Osman Batur, Çoncu Akşig'e gelerek Kazak liderleri ile büyük bir toplantı yaptı. Toplantıya Urumçi'den Alen Wang, Binbaşı Zekeriya, Canımhan Hacı'nın oğlu Hamit ve halktan 30 kişilik bir heyet ile yaklaşık 150 kişi katıldı. Genel durum değerlendirilmesinin yapıldığı bu toplantıda Gulca birlikleriyle karşı karşıya gelmemek adına Baytik bölgesine çekilmenin doğru bir hareket olduğu kararlaştırıldı.[102]

1949'da Doğu Türkistan'dan Yapılan Büyük Göç

Guo-Min-Dang idaresi 1946-1947 senelerinde Doğu Türkistan'ın güneyindeki Türkçü-İslâmcı millî hareketi bastırdı. Bununla birlikte Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin de Ekim 1949'da hicret etmek zorunda kaldıkları için,[103] 1950 yılı ilkbaharı itibariyle Doğu Türkistan'da Çin Komünist Partisi'ne muhalif olarak kalan tek sağcı kanat, Kumullu Yolbars Han ve Kazakların lideri Osman Batur etrafında kümelenen Kazaklar idi.[104] Ekim 1949'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu Doğu Türkistan'a girdiğinde Hükümet Başkanı Burhan Şehidî teslim oldu, Yolbars Han ise Ma Jin-shan'ın[105] da desteğini alarak komünist birliklerine karşı direniş gösterdi.[106]

---

100 - Ö. Kul, *a.g.t.*, s. 343.
101 - *A History of Migration*, *s*. 99-100, 107.
102 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 136-137.
103 - Alptekin ve Buğra 12 Aralık 1949'ta Ladak'a varmıştır. Bu zorlu yolculuk neticesinde Alptekin, kızı Yalkın'ı kaybetti. Buradan Şirinagar'a geçen iki lider daha sonra Türkiye'ye yerleşerek, Doğu Türkistan davasına İstanbul ve Ankara'da hizmet etmeye devam ettiler. Buğra, 14 Haziran 1965 Salı günü geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu (bkz. Abdullah Bakır, *Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra*, İstanbul 2005, s. 115) İsa Bey ise 17 Aralık 1995 Pazar günü vefat etti. Bkz. İsa Yusuf Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2. İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980*, haz. Ömer Kul, Ankara 2007, s.3 vd.
104 - Boorman-Howard, *a.g.e.*, IV, s. 60.
105 - Forbes, *a.g.e.*, s. 454-455.
106 - Boorman-Howard, *a.g.e.*, IV, s. 60.

Yolbars Han, Kumul bölgesinde birkaç ay gerilla savaşını devam ettirdiyse de,[107] zamanla komünist birliklerine karşı güçsüz kalınca ilk olarak Bardaş'a, buradan Kansu Vilayeti'nin Dun-huang bölgesine ve son olarak da Qing-hai'ye sığınmıştır. Bu göçler sırasında Ma Jin-shan süvarilerinin komünist birliklere katılması Yolbars Han'ı tek başına bıraktı.[108]

1948 yılı başlarında Baytik Boğda bölgesinden göç eden Osman Batur, Boğda Ula'nın kuzey eteklerindeki Kızıl Kalebel yöresini kendisine baş karargâh yaptı. Zikretmiş olduğumuz bu dönemde Osman Batur'un maiyetinin 15.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.[109] Bundan sonra, Zhang Zhi-zhong'un Koalisyon Hükümeti'nde Maliye Bakanı olan Canımhan Hacı da, Osman Batur ile birleşti. Hemen hemen aynı zamanlarda, yani 1949'un yaz ve sonbahar aylarında, Osman Batur'un Alibek Rahimbek liderliğindeki bir grup müttefiki Karaşehir'in Kökülük mevkiinde karargâh kurdu. Bu arada Canımhan Hacı'nın 1946-1947 senelerindeki Koalisyon Hükümeti'nde Genel Sekreter Yardımcısı olan Salis de onlarla birleşti.

Bundan sonraki aylarda bu iki grup, Halk Kurtuluş Ordusu ile birkaç defa vurkaç şeklinde çatıştı.[110] Lâkin bu çatışmalarda Kazakların başarılı olma ihtimali zayıftı. Nitekim Alibek Rahimbek'in grubu Aralık 1949'da Kökülük'ten ayrılarak güneye, yani Kazakların Doğu Türkistan-Qing-hai hududundaki Gasköl bölgesine hareket etmek zorunda kaldı. Osman Batur da, komünist birliklerine karşı altı ay kadar gerilla savaşını devam ettirdi. Alibek maiyetiyle birlikte bin bir müşkülat ile Kuruk Dağ ve Lop-nur bölgesini geçerek, 1950 yılı ilkbaharında Gasköl'e ulaştı ve buradaki Kazakların ileri gelenlerinden Hüseyin Teyci ve Sultan Şerif ile irtibata geçti.[111] Aradan altı ay geçtikten sonra Osman Batur da, maiyetiyle birlikte, Kanambal'a ulaştı.[112] Yolbars Han ise yolda Osman Batur ile birleşti. Yolbars Han, Hüseyin Teyci ile buluştuktan sonra, Salis ile birlikte, Hindistan'a gitmek ve oradan da Tayvan'a geçerek Jiang Jie-shi ile birleşmek gayesiyle, Tibet'e hareket etti.[113] Alibek Rahimbek ise Gasköl'de kaldı.

Komünist Çin birlikleri 1951 yılı Şubat ayında Kanambal-Kayız'a geniş çaplı bir harekât düzenleyerek Osman Batur'u ele geçirdiler. Diğer Kazak liderleri ise Tibet'e ulaşmayı başardılar.[114] Osman Batur ile Canımhan, Urumçi'ye götürülerek, Çin Komünist devrimcileri tarafından "karşı devrimcilikle" suçlanarak idam edildiler. Alibek Rahimbek, Delilhan Canaltay, Sultan Şerif Teyci ve Hüseyin Teyci ise altı aylık yorucu bir yolculuktan sonra, Ağustos 1951'de, maiyetleriyle birlikte, Ladak

107 - Tayvan'a kaçan Guo-Min-Dang yönetimi, Nisan 1950'de Yolbars Hân'ı Doğu Türkistan Genel Valiliği ve Başkomutanlığı'na atadı. Bkz. Forbes, *a.g.e.*, s. 413.
108 - Boorman-Howard, *a.g.e.*, IV, s. 60
109 - Barnett, *a.g.e.*, s. 276; Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47.
110 - Lias, *Kazakh Exodus*, s. 129, 151-52, 154-59, 172-74; Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47.
111 - Lias, *Kazakh Exodus*, s.160-167; M. J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freed", *National Geographical Magazine*, VI/ 5, (Kasım 1954), s. 625-626.
112 - Lias, *Kazakh Exodus*, s.174'de ve Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47; IV, s. 60'da Osman Batur'un Gasköl'e geldiğini iddia etmektedirler. Lâkin bu bilginin nereden alındığı belirtilmeyen çalışmalardaki ifadeler doğru değildir.
113 - Lias, *Kazakh Exodus*, s.174; Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47; IV, s. 60.
114 - Lias, *Kazakh Exodus*, s. 180-182, 187-90; Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47.

hudutlarına gelmeyi başardılar."[115] Yolbars Han ise, Ocak 1951'de Lahas'a ulaştı. Salis'in seyahat esnasında, erzak yüzünden çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle, öldürüldüğü kayıtlarda mevcuttur."[116]

1949 yılı Doğu Türkistanlılar için birçok zorluğu beraberinde getirdi, ülke bir kez daha Çin işgaline maruz kaldı. Guo-Min-Dang Hükümeti, Mesut Sabri Baykozi'nin yerine 1 Ocak 1949'da Burhan Şehidî'yi, yardımcılığına ise milliyetçi cephenin tepkisini engellemek düşüncesiyle Mehmed Emin Buğra'yı atadı."[117] Gelişmeleri dikkatle takip eden Osman Batur ise etrafına topladığı kişilerle "Milleti Yükseltme Cemiyeti"ni kurdu, cemiyet sayesinde göçebe Kazak boylarını bir araya toplayarak, yaklaşmakta olan Komünizm tehlikesine karşı daha sağlam bir cephe oluşturdu."[118] Bu ise Doğu Türkistan halkının bir yıl öncesine dönmesi anlamına geliyordu. Bu göç, sıkıntı, yerinden-yurdundan olma ve yine mücadele etme zamanı demekti."[119]

1949 yılının Eylül ayında Doğu Türkistan'daki Müslüman-Türk liderler gelişmeleri değerlendirmek üzere tertip ettikleri toplantılarda topluca dış ülkelere göç etmeye karar verdiler. Yapılan toplantıya Mehmet Emin Buğra, Canımhan Hacı, İsa Yusuf Alptekin, Osman Batur adına Nurgocay Batur ve Adil Bey katıldılar. Göç için iki ayrı fikir ileri sürüldü. Buğra ve Alptekin, Hindistan veya Pakistan'a göç etmek için sınır boylarına kadar motorlu araçlardan yararlanılmasını, bilahare atlarla seyahate devam edilmesini ve bu sayede kısa zamanda çok yol alınabileceğini belirttiler. Bu grubun fikrine göre, tamamen atlarla yapılacak dağ yolculuğuna yaşlı ve çocuklar dayanamayacak, dolayısıyla fazla zayiat verilecekti. Canımhan Hacı başkanlığındaki grup ise, motorlu araç tercih edildiği takdirde komünistlerin daha iyi imkânlara sahip olması hasebiyle kendilerine yetişebileceklerini ileri sürerek, at ile göç edilmesi görüşünü savundu. Göç güzergâhı üzerinde yapılan fikir teatileri uzun sürmedi, Doğu Türkistanlı Müslüman-Türk liderler müşterek bir kararla, dağ ve ova yolundan olmak üzere iki ayrı yoldan göç edilmesini uygun buldular ve en kısa zamanda harekete geçmek için hazırlıklarına başladılar."[120] Ayrıca her ihtimale karşı General Ma Jin-shan'dan bir miktar silah talep edilmesine karar verildi, bu silahları almak için Nurgocay Batur bir müddet Urumçi'de kaldı.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Doğu Türkistanlı Müslüman-Türk liderler Sovyet Birliği ve Kızıl Çin komünistlerine teslim olma fikrinde olan Milliyetçi Çin

---

115 - Forbes, *a.g.e.*, s. 415-416.

116 - Lias, *Kazakh Exodus*, s. 219-222; Boorman-Howard, *a.g.e.*, IV, s. 60. Dalay Lama, Yolbars Hân ve 5 adamının Hindistan'daki Darjeeling'e gitmesine izin vermse de, onunla beraber Lahas'a gelen göçmenleri gözaltına aldı. Bkz. Boorman-Howard, *a.g.e.*, IV, s. 60.

117 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 14; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995, s. 329; Hızırbek Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", *Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına*, DTGD Yayınları, Nisan 2001, s. 43.

118 - Forbes, *a.g.e.*, s. 471; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1954, s. 53; İklil Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949*, TTKB, Ankara 1992, s. 31; Mustafa Başaran, *Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)*, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1972, s. 20.

119 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 342.

120 - Delilhan Canaltay, *Kıyılı Zaman Kıyım Günler*, Almatı 2000, s. 85 vd.; Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 141 vd.; Erkin Alptekin, *Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı*, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992, s. 6.

askerlerinin başkomutanı Tao ve onun taraftarlarına karşı koyacak kudrette olmadıkları için ittifakla göçe ve dış ülkelerde mücadele etmeye karar verdiler. Alınan göç kararından sonra Canımhan Hacı, 11 Eylül 1949'da Urumçi'yi terk ederek 160 kilometre doğudaki Kuçenze kasabasına giderek burada Osman Batur'la buluştuktan sonra 12 Ekim 1949'da Barköl'e hareket ettiler. 17 Eylül 1949'da Mehmet Emin Buğra, üç gün sonra da İsa Yusuf Alptekin Urumçi'den ayrıldılar.[121]

Nurgocay Batur ve beraberindekiler yol hazırlıklarını yaptıktan sonra Tanrı Dağı'nın batısından hareketle Osman Batur ile birleşmeye karar vererek İlenbay'dan göç ettiler. Tanrı Dağı'nın Urumçi tarafından Dosagu Irmağı'na geldiler. Nurgocay Batur, göçe devam ederken Osman Batur'dan Kanatbay ve Zalebay Teyci başkanlığında yardımlaşmak amacıyla bir heyet geldi. Heyetin haberine göre göç edeceğini kimseye söylemeyen Osman Batur, hazırlıklarını yapmış bir vaziyette Nurgocay ve arkadaşlarını beklemekteydi. İki grup birleştiğinde de hemen yola çıkacaktı. Heyet buradan ayrıldıktan sonra Köktağ'da oturan Alen Wang ve Hadıvan Hanım'ın yanına gitti. Göçe devam eden Nurgocay, Buken'e, buradan da Cemsari'ya kadar ilerledi. Hülasa Urumçi Dağı'ndan gece gündüz 18 gün boyunca yola devam eden halk, Çoncu'da oturan Osman Batur'a katıldı. Burada hiç vakit kaybetmeden göçe devam kararı alındı.[122]

Kafile Çoncu'ya ulaştığında Doğu Türkistan'ın çoktan Mao iktidarını kabul ettiğini öğrenen Amerikalı Konsolos Yardımcısı MacKiernan ve Dr. Bessac, konsolosluğu terk ederek gizlice Nurgocay ve arkadaşlarına katıldılar. Çoncu'nun doğu tarafındaki Erkunduz Irmağı'nda Osman Batur ile birleşen yaklaşık 1.000 aile göç etmeye karar verdi. Çoncu'da iken hükümet tarafından kendilerine gönderilen Çoncu Kaymakamı hiçbir yere göç etmemelerini, kendilerine bir şey yapılmayacağını iletti. Osman Batur ve Canımhan Hacı, kaymakama, hükümetine karşı olmadıklarını, yanındakilerin Çonculu olmaması hasebiyle hayvanlarını besleyecek güzel otlaklar için Barköl tarafına göç ettiklerini söyledi.[123]

Görevinden alınan, yakalanması için peşine birlikler sevk edilen Osman Batur ve etrafındakilerin Gaskol'e ulaşmak ve imkân bulabilirlerse yurt dışına çıkmak düşüncesiyle başlattıkları göç hareketi bir taraftan devam ederken, 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti ilân edildi, 13 Ekim 1949 tarihinde de Kızıl Çin birlikleri Doğu Türkistan'ı istilâ işini tamamladılar.[124]

Göç hareketine devam eden Osman Batur ve maiyeti Kurban Bayramı münasebetiyle üç gün Çoncu'da kaldılar. Kafile Urumçi'den çıktıktan 36 gün sonra Barköl'e geldi. Kafile burada Kumul Vali Muavini Altınbek, Sultan Şerif Teyci, Mukadil ve halk tarafından karşılandı. Barköl'e ulaşan kafilenin üzerine bir hafta sonra Mao Zedong'un askerlerinden 40.000 piyade ve süvarinin geldiği haberi alındı. Osman Ba-

121 - Geniş bilgi içi bkz. Isa Yusuf Alptekin. *Esir Doğu Türkistan İçin-1. İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980*, haz. Ömer Kul, Ankara 2007, s. 539 vd.

122 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 150 vd.

123 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 153-154.

124 - *Türkistan Şehitleri*, DTGC Yayınları, İstanbul 1969, s. 44. Başaran, *a.g.t.*, s. 22'de Komünistlerin Türkleri yakalamak için su kaynaklarını zehirlemeye başladığını iddia etmektedir ki, bu bilgi başka kaynaklarda yoktur.

münist birlikler tarafından işgal edildiğini öğrendi. Her tarafının sarıldığını gören ve Altay'a geçemeyeceğine kanaat getiren Osman Batur'un, yaptığı toplantıda bütün zorluklara rağmen Çinlilere teslim olmaktansa ölmeyi öngören düşüncesi kabul edildi. Yanlarında bulunan halka her şeyi göze alanların kendileriyle beraber gelmesini, geriye kalanların ise gitmekte serbest olduğu bildirildi. Düşmanı şaşırtmak için Nurgocay ve beraberindekilerin Çoncu şehrine göç etmesini isteyen Osman Batur, kendisi de harekete geçerek Baytik Dağı eteğindeki Karagantı Bastav'a (Kaynak) gitti.[131]

Hüseyin Zengi'den gerekli haberleri alan Osman Batur, Narinkir Kızıltaş Dağı'na göç etmeye ve Karaşanzı Çayı'nda birleşmeye karar verdi. Şayet burada buluşma imkânı olmazsa yeni konumu Duraktı olacaktı. Bu sırada yakalanan iki kişi sorgulandı ve hükümet tarafından Osman Batur ve maiyetinin yerini öğrenmek amacıyla gönderildiklerini itiraf ettiler. Bugubas'da Osman Batur ve Nurgocay ayrılarak yola devam etme kararı aldılar. Yola çıkan Osman Batur, Karabakı'da halk ile birleşti. Karabakı'da dinlenen kafileye gece yarısı düşman saldırısı oldu. Osman Batur, halkın Bugubaş yoluna doğru gönderilmesini emretti. Bu savaşta İsmail şehit oldu, Osman Batur'un oğlu Şerdiman ise yaralandı. Düşmanı durdurmayı başaran kafile, Kaktık Dağı'nda birleşti. Burada yapılan toplantıda Zindangol Çayı'nın başından Bisan'ın doğu tarafındaki dağ yoluyla göçe devam etmeye karar verildi. İlk olarak bölgeyi bilen Nurgocay ve dört arkadaşı öncü, arkalarından ise halk yürüyüşe geçti. Çayın ağzına geldiklerinde dar bir vadiden geçmek zorunda kaldılar. Burada Mukay başkanlığında 30 aile Osman Batur ve maiyetini beklemekteydi. Göç kafilesinin önünde bundan sonra Zindankol, Büyük-Küçük Daraktı ve Töskayınoğulları güzergâhı bulunmaktaydı. Bu yollar da Komünist birlikleri tarafından kuşatılmıştı. Bu sırada Kungrek'teki halktan Sultan Şerif, Canabil ve diğer liderlerden mektup alan Osman Batur vaziyet hakkında bilgi sahibi oldu. Mektupta hükümeti oyaladıkları ve kendilerini bekledikleri, aynı şekilde hükümetin de bunun farkında olduğunu ve hepsini yakalamak için kendilerini oyaladıkları yazılı idi. Osman Batur verdiği cevapta; her halükârda Kanambal Dağı'nda birleşme teklifinde bulunmuş, bu da mümkün olmaz ise Gasköl, Kacıra veya Tacnor dağında buluşmayı planladıklarını bildirmiştir.[132]

Nurgocay ve beraberindekiler Tacnor'a ulaştıklarında Osman Batur'un yanından Sultan Şerif ve Kaben'in 100 aile ile göçtüğünü gördüler. Alibek, oğlu Hasan Oraltay ve Ömerbayoğlu Musa Savaşan'ı Osman Batur'un da bir an önce harekete geçmesi için elçi olarak kendisine göndermişti. Osman Batur gelenlere: "Ben bu kış Kanambal'da kalacağım. 1951 ilkbaharında sizlerle buluşacağım. Arkadan gelenler olursa onları Kanambal'da bekleyeceğim" diyerek geriye yolcu etti. Nurgocay bu haber üzerine arkadaşı Seyitzade'yi de yanına alarak Kanambal Dağı'ndaki Osman Batur'un yanına gitti, dört ay kalmasına rağmen Barköl'den hiçbir haber alamadı.[133]

131 - Altay, *a.g.e.*, s. 412; Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 167 vd.
132 - Altay, *a.g.e.*, s. 410, 412-413; Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 174 vd.
133 - Oraltay, *a.g.e.*, s.229; Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 190; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi, s. 16, 30.

1951 senesine Kayız'a ayak basan Osman Batur, çok sert geçen kış sebebiyle bîtap bir hâlde yerinden kıpırdayamadı. Bu günler Osman Batur'un hayatının en zor günleriydi. Artık bu mevsimde Gasköl'e gitmek de imkânsızdı. Zira Gasköl ile Kayız arası 400 kilometrelik bir mesafe vardı. Bir umut bahara sağ çıkabilirse belki çölü geçip, Kızıl birliklerden kurtulabilirdi. Ancak Kızıl Ordu da, Osman Batur'un kışı sağ geçirerek baharda Makay Çölü'nü geçmesi hâlinde onu bir daha ele geçiremeyeceğinin farkındaydı.[134] Kayız'da göç için yapılması düşünülen hazırlıklar ve planlar hakkındaki münazaralar 1950 yılı Aralık ve 1951 yılı Ocak ayı sona kadar devam etti.[135]

1951 senesinin Ocak ayı ortalarında Barköl'den hükümete isyan ederek kaçan bir topluluk Makay'a geldi. Uzunsu Tokuv'da Nurgocaylardan ayrılıp giden Kapas Batur, Keşabet Batur ve Zeynel Batur başkanlığındaki 80 kişi Bisan Dağı'na ulaştı. Burada kendilerine katılan halk ile harekete devam eden Kapas Batur, Kanambal'da Osman Batur kafilesiyle birleşti.[136] Osman Batur, Kayız'da kafilelerin liderleriyle bir toplantı tertip edip herkesin fikrini aldı.[137] Nurgocay, Kayız'da bulunmanın tehlikesini anlatmak istedi, Osman Batur ise arkadan göçüp gelmekte olanların bulunduğunu, buraya yeni gelenlerin de biraz dinlenmesini istediğini söyledi. Kafile Kayız'da bir ay kadar dinlendikten sonra Nurgocay 30 kişi ile buradan ayrıldı ve dokuz gün sonra Tacnor'a ulaştı. Nurgocay'ın Osman Batur'dan ayrılmasından 15 gün sonra 100 kişilik bir grup da göç edip Nurgocaylara yetişti. Nurgocay, kafileden Çin askerî birliğinin Osman Batur'un bulunduğu yere baskın yaptığını ve Osman Batur'un esir alındığını öğrendi.[138]

Daha önce de değindiğimiz üzere Doğu Türkistan'da Komünist işgalinin başladığı 1949'da göç kararı alınıp davanın hür dünyada sürdürülmesi kararlaştırıldı. Buğra ve Alptekin'in liderliğindeki kafileler ova yolundan, Osman Batur, Canımhan Hacı ve Alibek Rahimbek liderliğindeki kafileler de dağ yolundan olmak üzere iki farklı güzergâhtan harekete geçtiler. Ülkeden çıkabilmek, canlarının selamete ermesi için elzem bir dönem başladı. Buğra ve Alptekin grupları bin bir meşakkatten sonra ülkeden çıkmayı başarırken, Osman Batur ve beraberindekilerin göç hadisesi hem daha zor hem de silahlı çatışmaların yaşandığı anlara sahne oldu. Bu vesile ile Osman Batur, Canımhan Hacı, Alibek ve daha sonra kendilerine katılan Yolbars Beg için Gasköl'de bulunan Hüseyin Teyci'den yardım almak hayatî önemi haizdi.

134 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 151-52; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 31. Osman Batur, Kayız'da dinlenmeye çekildiği Aralık 1950'de Zalabay Teyci'den Gasköl'e gitmesini, Gasköl'deki ileri gelen liderlerin havaların ısınmasıyla Makay Çölü'nü geçmelerine yardımcı olmaları için hazırlık yapmalarını, Mart 1951 itibariyle kendisine ikmal gönderilmesini ve zikredilen bu tarihte Zalabay'ın yanına dönmesini istedi. Yola çıkan Zalabay, 20 Aralık'ta Gasköl'e ulaştı ve Tacnor'da 1,5 ay kaldı. Bu süre zarfında durumu öğrenen Hüseyin Teyci her an yardıma hazır olduğunu bildirdi. Bkz. Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 155.

135 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 377-378.

136 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 190-191.

137 - Toplantıda Nurgocay, Osman Batur'a Kayız'dan Himalaya Dağı'na çıkıp gitmek için üç yol bulunduğunu, düşmanın bu geçitleri kapatması durumunda çıkmanın mümkün olmayacağını, buralardan geçilebilirse Himalaya'ya çıkılıp kurtulabileceklerini, ayrıca Duvkuang şehrinin kendilerine üç günlük mesafede olduğunu, buradan düşmanın gelmesi durumunda birbirleriyle buluşmalarının zor olacağını anlattı. Bkz. Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 191.

138 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 191 vd.

Osman Batur'un göç hareketine başlamasıyla, Gasköl'de bulunan Hüseyin Teyci'nin yanına Osman Batur'dan ayrılıp gruplar hâlinde gidenler oldu. Mesela Alibek Hâkim, 1949 yılı kış mevsiminde Gasköl'e 60-70 aile olmak üzere tahminen 300-350 kişi ile geldi. Onu takip eden Yolbars Han da 20 kadar Beyaz Rus askeriyle beraber Hüseyin Teyci'ye katılanlar arasındaydı. İhtiyaçları tedarik edilen Yolbars Beg, daha önce Hüseyin Teyci'nin yanında bulunan Salis Emreoğlu, Abdülkerim ve Adil Beglerin de iştirakiyle Hindistan'a doğru yoluna devam etti. Daha sonra Osman Batur'un yanlarına refakatçi vererek gönderdiği Amerikan Konsolosu da gelenler arasındaydı. Hüseyin Teyci'nin yanında dört ay kadar kalan konsolos ve beraberindekiler ihtiyaçları tamamlanarak yola çıkarıldılar. Bundan sonra Delilhan Canaltay, hanımı, iki kardeşi (Hamit, Mecit) ve Nurgocay ile oğlu Ahmet, Osman Batur'dan ayrılarak Hüseyin Teyci'nin bulunduğu yere ulaştılar. Sultan Şerif ise maiyetinde bulunan 30 aile (yaklaşık 150 kişi) ile Tacnor'a gelen gruplar arasındaydı.

Netice itibariyle 1950 yılı yaz aylarında Tacnor'da Hüseyin Teyci, Sultan Şerif Teyci, Delilhan Canaltay, Alibek Rahimbek ve Nurgocay Batur'un bulunduğu Kazak grupları yer almaktaydı. Artık Osman Batur'un da kendilerine intikal etmesi ile yola çıkılacak ve hicret bitirilecekti. Bu sıralarda Osman Batur ise Kayız'a geldi ve arkadan gelmekte olan kafileleri beklemeye başladı. Gruplardan zaman zaman Osman Batur'a elçiler gönderildi ve bir an önce harekete geçip Gasköl'e ulaşması istendi. Fakat çalışmamızın muhtelif yerlerinde de değindiğimiz üzere Osman Batur, her seferinde arkadan gelenleri bekleyeceğini, güçsüzleşen hayvanlarının kendilerine gelmesi için kış mevsimini Kayız'da geçirmeye karar verdiğini ifade ederek gelen elçileri geri gönderdi. Bununla beraber 1951 yılının Mart ayı itibariyle hazırlıkların yapılarak kedisine destek olunmasını da isteyen Osman Batur, göç hazırlıklarının bu süre zarfında tamamlanmasını da istedi. Fakat etrafındaki çember iyice daralan Osman Batur, Mart ayına erişemeden yakalanacak, çok geçmeden de şehit edildi.[139]

Osman Batur'un hayatını konu alan eserlerde çokça dile getirilen mevzulardan biri de Gasköl'e gittiği ve burada yakalandığı hususudur.[140] Tetkik ettiğimiz birçok eser Osman Batur'un Kanambal Kayız'da esir edildiğini ortaya koymakla beraber[141] zikrettiğimiz bu dönemin kaynakları Osman Batur'un Gasköl'e gitme niyetinde olmasına rağmen bu amacına ulaşmadan esir edildiğini otaya koymaktadır. Bir başka mevzu ise Osman Batur'un yerinin nasıl tespit edildiği hususudur. Bu konuda Hı-

139 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 381-382.

140 - Lias, *Kazakh Exodus*, s. 180, 187; Boorman-Howard, *a.g.e.*, III, s. 47; Başaran, *a.g.t.*, s. 23.

141 - İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan Davası*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, s. 262; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s.157; Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti*, s. 82; Kurban, "İlk Gençlik Anılarımda Ahmetcan Kasimi (1914-1949)", *Türk Yurdu Dergisi*, No. 92, Nisan 1995, s. 81; Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 14; Altay, *a.g.e.*, s. 410; Jefferson Roberts, "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", *Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü*, (basılmamış bildiri), DTGD, 3 Mayıs 2008, s. 2; Hayit, *Türkistan Devletleri*, s. 331; Zakenuli, *a.g.e.*, s. 3; Başaran, *a.g.t.*, s. 15, 24; Polat Kadiri, *(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)*, yay. haz. Ömer Kul, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 192; Zakenuli, *a.g.b.*, s. 45; *Türkistan Şehitleri*, s. 44; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 32-33; Petrov, *a.g.e.*, s. 504; İsmetullah Yesevî, "Altın Efsane Osman Batur", *Yesevî*, No. 176, Ağustos 2008, s. 25.

zırbek Gayretullah'ın kanaati Kusayin Teyci'nin[142] adamlarının bu işi yaptığı yönündedir. Gayretullah konuyla ilgili şöyle bilgi vermektedir:[143] *"1951 yılının kışında Doğu Türkistan'dan çıkan Osman Batur Kayız'da, Alibek Hâkim ise Gasköl'de bulunuyordu. Aralarında uzun mesafeler olduğundan Osman Batur ile Alibek Hâkim'in güçleri birleşemiyordu. Gasköl'de yaklaşık çeyrek asırdır yerleşik Kazaklar vardı. Bu Kazaklara K. Teyci, tacilik ediyordu. Kızıl Çin ordusuyla savaşa savaşa Manas'tan Gasköl'e ulaşan Alibek, K. Teyci'den gelen göçmenlere yardım ve destekte bulunmasını ve Kayız'daki Osman Batur'a lojistik destek vermesini istemiş, ona beraber hareket ederek hür dünyaya ulaşma fikrini açmıştır. Fakat gelişen olaylar neticesinde K. Teyci'nin adamları Osman Batur'un yerini kılavuzluk yaptıkları 8. Kızıl Alay'a göstermiştir."*[144] İsa Yusuf Alptekin ise Osman Batur ve arkadaşlarının tenkilinde Batı Türkistan'da doğan ama Doğu Türkistan'a yerleşen Kırgız asıllı Yusuf Han ile Kazak asıllı Enver Cakulin'in fiilen Kızıl Çinlilere hizmet ettiğini belirtmektedir.[145]

Osman Batur, emperyalizme karşı istiklâl savaşının eşsiz bir örneğini verdi. Altaylar'da büyük bir düşman çemberi altında olduğunu unutmuşçasına son mermisine kadar kahramanca savaşan Osman Batur, 1951 yılı Şubat ayında Makay'da karlı ve soğuk bir kış günü Doğu Türkistan'ın istiklâli için yapmış olduğu savaşların en sonuncusu ile tarihe mâl oldu. Osman Batur esir edilmeden önce arkadaşları, komünistlere karşı verilen mücadelenin artık başarı şansı kalmadığını kendisine söyleyip göç etmesini rica ettiklerinde o, memleketini bırakıp gitmeyi reddetti. Bununla birlikte memleketten hicret etmeyi düşünen herkese emrindeki bütün vasıtalarla yardım etmekten de geri durmadı.[146]

Osman Batur'un yakalanması ve Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin, Delilhan Canaltay, Yolbars Beg, Alibek Hâkim ve Hüseyin Teyci'nin göç etmesiyle[147] Doğu Türkistan'da Çin komünistlerine karşı sağ muhalefet kontrol altına alınsa da, ülkede Çinlilere karşı isyanlar devam etti. Fakat bu isyanların karakteristik özelliği öncekiler gibi komünist aleyhtarlığından ziyade, Çin idaresine karşı olmalarıdır.[148]

1949 senesinde Komünist Çin birliklerinin Kansu bölgesine gelmesi ve Çinli General Tao'nun tek bir kurşun dahi atmadan Komünist Çinlilere teslim olması,[149] Doğu Türkistan'da dengeleri değiştirdi. Bu durum karşısında vatanperver Doğu Türkistanlılar, oluşan yeni durum karşısında yapılması gerekenlere dair toplantılar düzenlediler. Yapılan toplantılar sonucunda toplu olarak ülkeden göç edilmesi kararına vardılar. Bu doğrultuda Doğu Türkistanlı ileri gelen kişiler liderliğinde Hindistan'a iltica etmek üzere kafileler hâlinde yollara döküldüler. 1949 yılında alınan bu

142 - Zikredilen şahıs Hüseyin Teyci'dir.
143 - Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 33 vd.
144 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s.157; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 33-34; Canaltay, *a.g.e.*, s.104-105; Tatikan Delilhanulu, *İli Tarihi Materyaldarı*, Gulca 1992, s. 29.
145 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin*-2, s. 217; Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 380-381.
146 - Hayit, *Türkistan Devletleri*, s. 331.
147 - Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 203.
148 - Moseley, *a.g.e.*, s. 15; *Muslem Unrest in China*, The Union Press, Hong Kong 1958, s. 51-52; O. S. Fedyshyn, "Soviet Retreat in Xin-jiang", *American Slavonic and East European Review*, XVI/2, (April 1957), s. 129.
149 - Bakır, *a.g.e.*, s.89.

göç kararından sonra Osman Batur, Canımhan Hacı, Nurgocay Batur ve Delilhan Canaltay bir gurup, Alibek Hâkim ise bir başka gurubu oluşturarak harekete geçtiler. Bu grupların hedefi Gasköl bölgesine ulaşarak 1937-1938 göçünde bölgeye yerleşmiş olan Hüseyin Teyci ile birleşip harekete geçmek oldu.[150] Göçün bir diğer kolu ise İsa Yusuf Alp Tekin ve Mehmet Emin Buğra liderliğindeki göç kafilesi idi.[151] Hazırlıklarını tamamlayan kafileler ilk durak yeri olarak Hindistan'a ulaşmak üzere yola çıktılar.

Göçlerin takip edildiği güzergâhlarda insan bedeni ve zihnini zorlayan oldukça sıkıntılı haller yaşandı. Dünyanın en yüksek ve en uzun dağ silsilesi olan Himalayaları çoluk-çocuk ve yaşlılarla birlikte yük ve binek hayvanlarıyla aşmak, insanüstü gayretler gerektirdi. Geçilen yollar ekseriyetle yüksek tepeler, derin uçurumlar ve zaman zaman da vadilerden müteşekkildi. Bunlara birde -45 dereceleri bulan soğuklar da eklenince yapılan göçün ne kadar gayr-i insanî şartlarda gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Himalayaların yüksek bölgeleri aşılırken oksijen azlığı dolasıyla nefes darlığı, kalp sıkışmaları vb. sebepler yüzünden birçok insan hayatını kaybetti. Yollarda yiyecek ve içecek gibi hiçbir şey bulunmadığı için hayvanların ip, çadır bezi, kilim ve yorgan gibi şeyleri kemirdikleri dahi oldu.

Kafilelerin birçoğu bunca zorluğa rağmen Hindistan'a ulaştı.[152] Hindistan'a ulaşabilenlere en büyük yardımı daha önce Hindistan'a yerleşmiş olan Kazak kardeşleri yaptılar. Bunun dışında Hindistan Hükümeti, Hindistan Kızılhaç Cemiyeti, Keşmir Hükümeti ve Dünya Kiliseler Birliği, Keşmir'e gelen bütün göçmenlere iaşe ve ibate yardımında bulundu.[153] Mesela 1949 senesinde gelen göçmenlerden 400 kişinin Türkiye'ye gelirken yol masraflarını Şirinagar'dan Hindistan hududuna kadar Keşmir Hükümeti, Keşmir'den Bombay'a kadar olan yol masraflarını Hindistan Hükümeti ve Bombay'dan Türkiye hududuna kadar olan yol masraflarını ise Dünya Kilisler Birliği karşıladı. Dünya Kiliseler Birliği'nin ikinci bir yardımı da 1961 yılında Türkiye'ye gelen 18 kişi ile alakalıdır. Haydarabad'da kalan 18 kişilik grubun uçak masraflarını bu kuruluş karşıladı. Yine bu kafilenin Haydarabad'dan Bombay'a geldiğinde Heddam-en Nabi Cemiyeti ve bu cemiyetin başkanı Ahmet Garip Sahip de yardımda bulunanlar arasındadır.[154]

Bilindiği üzere 1947 yılında Hindistan Devleti, İngiliz sömürgesinden kurtularak bağımsızlığını ilan etti. Bu gelişmeden sonra ülke, Hindistan ve Pakistan şeklinde

---

150 - Oraltay, *a.g.e.*, s. 202;. Godfrey Lias, *Kazak Türklerinin Destanı*, İstanbul 1992, s. 90; Orhan Türkdoğan, "Bir Kazak Halk Kahramanı: Ali Beg Hâkim", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, No. 133, Ocak 1998, s. 9; Lias, *Göç*, s. 207.

151 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s.554; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, İstanbul 1952, s. 68; Bakır, *a.g.e.*, s.92; Lias, *Kazakh Exodus*, s. 210; Hacı Yakup Anat, *Hayatım ve Mücadelem*, haz. Soner Yalçın, Ankara 2003, s. 89; Hızırbek Gayretullah, *Uzaklara Balam*, İstanbul 2009, s. 105.

152 - Orhan Türkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri*, Ankara, s.32; Lias, *Kazakh Exodus, s. 317*; Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 98; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 218; Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 598-599;Gayretullah, *Uzaklara Balam*, s. 134.

153 - Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 21; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi, No. 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 7.

154 - "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 8.

ikiye ayrıldı.[155] Bu olay sonrası başlayan Hindu-Müslüman çekişmesi sebebiyle Türkler, Müslüman olmaları hasebiyle Pakistan tarafına geçtiler. Bu arada Pakistan'da Kızıl Çin Büyükelçiliği açıldı. Kızıl Çin Elçiliği, muhacir Kazaklar arasında propagandalar yaparak yeni kurulan devletin muhacirlere iyi davranacaklarını ve herhangi bir şekilde cezalandırılmayacaklarına dair propagandalar yapmasının neticesinde bazı kişiler Doğu Türkistan'a geri döndüler. Bu olay Kazaklar arasında görüş ayrılıklarının da ortaya çıkmasına neden oldu.

Bu olumsuz durum karşısında nelerin yapılabileceğini düşünen Kazak Türklerinin önde gelenlerinden Halife Altay, 17 Ekim 1951 tarihinde Peşaver'de Şarkî Türkistan Kazak Muhacirleri Encümeni adında bir dernek kurdu[156] ve başkanlığına da Osman Taştan getirildi. Derneğin başkan yardımcılığına Hamza İnan, Genel Sekreterliğe Ateyhan Bilgin, kâtipliğine Halife Altay ve veznedarlığına ise Kayımdolla (İyimolla) tayin edildi. Derneğin kurulmasındaki asıl gaye, Pakistan'da dağınık hâlde yaşayan Kazak muhacirlerini biraraya getirerek, muhacirler arasında birlik beraberlik duygularını güçlendirmek ve nihai hedef olarak da muhacirleri Türkiye'ye yerleştirmekti.

Cemiyet kurulmadan önce, cemiyetin kuruluş çalışmalarına zemin oluşturmak amacıyla ilk faaliyet olarak değişik şehirlerdeki muhacirlerin sayıları tespit edildi. Listeler hazırlandıktan sonra 1950 Şubatı'nda Türkiye Büyükelçisi Nebil Batu'ya teslim edildi.[157] Kazaklar, Nebil Batu'dan burada yaşayan Kazakların Türkiye'ye göç etmek istediklerini ve bu konuda kendilerine yardımcı olmalarını istedi. Büyükelçi Nebil Batu ise bu konuda elinden gelen tüm gayreti sarf edeceğini ve durumu Türkiye'ye ileteceğini ifade etti.[158] Aradan bir yıl geçtikten sonra büyükelçiden Türkiye'nin Pakistan'da yaşayan muhacirlere yardım edeceğini, ancak bunun biraz zaman alacağını bildiren bir haber aldılar.

Bir taraftan Kazakların bu faaliyetleri devam ederken diğer taraftan 1949'da göç eden kafileler de Hindistan'a ulaştılar. Kazak liderler, Keşmir'e gelen İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra beylere kendilerinin Türkiye'ye gitmek için müracaat ettiklerini, onların da müracaat etmeleri gerektiğini ilettiler. Bunun üzerine komünistlerin baskısından kaçarak Keşmir'e iltica eden Doğu Türkistan'ın eski Genel Vali Yardımcısı Mehmet Emin Buğra ve eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan'dan çıkarak Hindistan ve Pakistan'a iltica eden Doğu Türkistanlılardan 1.850 kişinin Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabullerini görüşmek üzere 7 Ocak 1952'de Türkiye'ye geldiler.[159] Heyet, zamanın TBMM Başkanı Refik Koraltan, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Toprak ve İskân İşleri

155 - Altay, *a.g.e.*, s. 406.
156 - Altay, *a.g.e.*, s. 413; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 53; A. Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 195, Mart 2003, s. 20; Fethi Ahmet Yüksel, "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 296, Ağustos 2011, s. 22.
157 - Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 53.
158 - Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", s. 20.
159 - *Son Telgraf Gazetesi*, 7 Ocak 1952; Alptekin, *a.g.e.*, s. 57; Bakır, *a.g.e.*, s. 104.

Genel Müdürü Haşim İşcan'ı ziyaret ederek maksat ve ricalarını bildirdiler. Dışişleri Bakanı'nın tavsiyesiyle Doğu Türkistanlı liderler, taleplerini yazılı olarak yetkililere ilettiler. Fuat Köprülü'nün gayretleri sonucunda 13 Mart 1952 tarih ve 3/14595 sayılı kararname ile Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlı mültecilerin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleştirilmelerine karar verilerek gerekli ödenekler ayrıldı.[160]

Keşmir'den gelecek bu göçmenlerle ilgili dönemin gazetelerinde birçok haber yapıldı. Mesela *Milliyet* gazetesi Hüseyin Teyci'ye dayanarak yaptığı haberinde 103 kişinin yakın bir dönemde geleceğini yazdı.[161] Aynı gazete 28 Ekim 1952'de bu 103 kişilik kafilenin Hüseyin Teyci başkanlığında yola çıktığı haberini yaptı.[162] İlk göçmen kafilesi 12 Kasım 1952 tarihinde Sirkeci Göçmen evine yerleştirildi ve çeşitli yardımlarda bulunuldu.[163] Bunu diğer kafilelerin gelişi izledi.[164] İstanbul'a getirilen Doğu Türkistanlı göçmenler geçici olarak Zeytinburnu, Sirkeci ve Tuzla'daki göçmen misafirhanelerine yerleştirildi. Göçmenlerin tespit edilen iskân mahallerine sevkleri 1953'den 1958 senesine kadar peyderpey yapıldı. Bu süre zarfında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü tarafından iaşeleri karşılandı. Misafirhanelerdeki Doğu Türkistanlı göçmenler daha sonra değişik illere yerleştirdiler. Bunlar:

1- 201 nüfustan ibaret 59 aile Niğde vilâyeti Aksaray kazası Sultanhan Nahiye merkezine;

2- 468 nüfuslu 146 aile Manisa vilâyeti Salihli kazası merkezine;

3- 104 aileden ibaret 344 nüfuslu bir grup Kayseri vilâyetinin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopça ve Hocahacılı köylerine;

4- Doğu Türkistanlı göçmenlerin kendi memleketlerinin ismini verdikleri Niğde vilâyetinin Ulukışla kazasına bağlı Altay köyüne ise 545 nüfustan ibaret 160 aile;

5- Konya vilayetinin merkez köylerinden İsmil'e 238 nüfustan ibaret 60 aile;

6- Konya Ereğlisi'ne 11 aileden ibaret 35 nüfus;

7- Sadece 10 nüfustan ibaret iki göçmen ailesi de Adapazarı'nın merkezine iskân edildiler.

1850 kişiye iskânlı göçmen olarak karar çıkmasına rağmen gelenlerin toplam sayısı 542 aile ve 1.841 kişi idi. 1967 yılı itibariyle 1.234 doğum hadisesi ile bu miktar artarak 3.075'e yükseldi.[165]

---

160 - Ek. 1 T.C Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595; Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin*-2, s. 75; Selvi-Teyci-Kara, *a.g.e.*, s. 55.; Altay, *a.g.e.*, s. 420; Yüksel, *a.g.m.*, s. 23; Bakır, *a.g.e.*, s .202.

161 - Ek. 2 *Milliyet Gazatesi*, 2. 08.1952, s. 3.

162 - Ek. 3 *Milliyet Gazatesi*, 28. 10. 1952, s. 3.

163 - Altay, *a.g.e.*, s. 42.; *Milliyet Gazatesi*, 29.11.1952, s. 3.

164 - Bu göç kafilelerin geliş tarihleri ve sayıları için bkz. Altay, *a.g.e.*, s. 426.

165 - Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 147; Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 6-7; Kadircan Kafalı, *Türkiye'ye Göçler*, İstanbul 1966, s.16-17; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s.10; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 230.

1965 ve 1967'de Afganistan Üzerinden Türkiye'ye Yapılan Göçler

1949 sonrası Doğu Türkistan'dan başlayan ve Hindistan üzerinden Türkiye'ye gelen göçler sonrasında da bölgeden göç edenler oldu. Bu göç edenlerle ilgili şimdiye kadar kaleme alınmış herhangi bir eser olmadığı için buradaki bilgileri ancak bu göçlere katılmış kişilerden aldığımız bilgilere dayanarak aktarabildik. Bu konuda görüşlerine başvurduğumuz Mahmut Rahmanoğlu ve Hamit Göktürk'ün verdiği bilgilere göre, göç eden aileler Doğu Türkistan'ın Komünist Çin işgali sonrası sıkıntılarından etkilenerek Afganistan'ın Pamir Dağları bölgesine geldiler. Ancak bu göçün diğer yapılan göçlerden farkı resmî izinle yapılmış olmasıdır. Bu izinin verilmesindeki temel neden ise Çin ile Afganistan arasında yapılmış olan bir anlaşmaya dayanmaktadır. İki ülke arasında yüz yıllardan beri devam eden bir ticaret söz konusudur. Bu ticaret sayesinde bir kısım Afganistanlı Doğu Türkistan'a yerleşti. İşte Çin ile Afganistan arasında yapılan bu anlaşma Doğu Türkistan'a yerleşen Afganistanlıların geri dönebilmelerine fırsat verdi. Çin'in anlaşma sonrası Afganistanlı olanların memleketlerine gidişlerine izin vermesini takip eden süreçte Doğu Türkistan'daki Afganistan vatandaşları, hükümet yetkililere başvurarak geri dönmek için izin istediler. Bu olayı haber alan bir kısım Uygur Türkü de durumdan istifade ederek Çin zulmünden kurtulmak gayesiyle Haziran 1961'de Mehmet Cantürk liderliğinde Afganistan'a geçmeyi kararlaştırdı.[166] Ancak anlaşma sadece Doğu Türkistan'daki Afganlılar için olmasına rağmen bir kısım Uygur Türkü de aynı şekilde Doğu Türkistan'dan Afganistan'a yerleştiklerini iddia ettiler. İşte Uygur Türkleri de bu durumdan hareketle kendilerini Afgan olmadıkları hâlde Afgan vatandaşı gibi göstererek, bir kısmı ise o dönemin siyasî yetkililerine rüşvet vermek yolu ile kendilerinin de bu anlaşmadan istifade ederek Afganistan'a gidişlerini sağladılar.

Bu göç sırasında yaklaşık 118 aile 1961 yılında Doğu Türkistan'dan Afganistan'a geçti.[167] Aileler Afgan sınıra kadar Çin Hükümeti'nin kendilerine tahsis ettiği kamyonlarla yollarına devam ettiler. Manas, Kutubi, Urumçi, Aksu, Kuçar, Yenisaha ve Kaşgar yolunu takip eden kafile sınırı ve Taşkurgan bölgesinden geçerek Pamir Dağları bölgesine geldiler. Aileler bu bölgede Kırgız Türkleri ile karşılaştılar.[168] Sınırı geçen ailelerin mal ve servetlerini geride bırakmaları dolayısıyla çok büyük sıkıntılara düştüğü bilinmektedir. Pamir bölgesinde evlerinin olmamasının yanı sıra devlet yetkililerinden de destek görmediler. Dahası göçmenler kış mevsiminde dışarıda yatmak, hatta yiyecek temin edebilmek için altın dişlerini söküp satmak zorunda kaldı. Anlatılanlara göre gömleklerinin düğmelerini dahi satıp yiyecek ihtiyacını görenler vardı.

Pamir'den sonra kafile 1961 yılının Mayıs ayının sonlarına doğru Bedehşan şehrine hareket etti. Yaklaşık dört ay yol alan kafile Ekim 1961'de Bedehşan şehrine ulaştı. Kafile Bedehşan yolculuğu sırasında Feyzabad'ın İşkaşım bölgesinde açlık-

166 - Kemal Göde, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, No. 71, Kasım 1992, s. 48. Mahmut Rahmanoğlu ve Hamit Göktürk'ten alınan bilgiler.

167 - "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 11.

168 - Bu Kırgızlar bugün Van'ın Erciş İlçesine bağlı Ulupamir Köyü'nde yaşayan Kırgızlardır. Bu Kırgızlar memleketlerini terk eden Doğu Türkistanlılara yardım ettiler.

tan yol üzerindeki yerlerde yalvarırcasına yiyecek temin etmeye çalıştı, bölgede bulunabilen ve yenilebilir otlar yenerek yola devam edildi. Burada kiralanan kamyonlarla eşya ve çocuklar Bedehşan'a gönderildiler. Sınırı geçtikten sonra sırasıyla Serhad, İşkaşim, Pencap, Cirim ve Bedehşan şehrine doğru ilerleyen kafile Bedehşan'da bir yıl kaldı. Bu esnada Afganistan Hükümeti Başkanı Muhammed Zahir Şah, gelenlerin çektiği sıkıntılardan dolayı isterlerse geri gönderebileceklerini söylemesine rağmen göç edenler bunu kabul etmedi. Bedehşah'a ulaşan ailelere Afganistan halkı ellerinden gelen yardımı sağlayarak boş olan evlerine yerleştirdi. Şimdiye kadar dışarıda yatmak zorunda kalan kafile en azından başlarını sokacak evler buldu.

Doğup büyüdükleri yurtları Doğu Türkistan'dan Kızıl Çin esareti yüzünden hicret etmek zorunda kalan bu ve benzeri muhacirler 5.000 metre yükseklikteki meşhur Pamir yaylaları üzerinden yürüyerek 120 gün sonra Afganistan'a iltica ettiler. Afganistan'da iken İstanbul'daki Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti'ne müracaat eden bu Doğu Türkistanlılar, Türkiye'ye göç etmek istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti uzun uğraşlar neticesinde listesini hazırladığı 118 ailenin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleştirilmesi için 12 Eylül 1963 tarihinde resmen Başbakanlığa ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne müracaat etti.[169] Afganistan'daki Doğu Türkistanlı mültecilerin Türkiye'ye getirilmesi işi Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti ve bu cemiyetin başkanı İsa Yusuf Alptekin ile yardımcısı avukat İlhan Musabay'ın gayretleri sonucunda gerçekleşti.

Bu hususta gerek Türkiye Hükümeti'nin gerekse başta Konya Milletvekili Dr. Faruk Sükan olmak üzere bazı milletvekillerin samimi gayretleriyle Doğu Türkistanlı mültecilerin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye getirilmeleri kabul edildi ve 1964 malî yılı bütçesine gerekli ödenek konuldu. Bu kabul sonrası 118 ailenin getirilmesi kabul edildiği hâlde Afganistan'dan sadece 234 kişiden ibaret 74 aile Türkiye'ye göç edebildi. Diğer aileler ise Afganistan'da kaldı. Bu 74 aile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin nakil ücretlerini ödeyerek temin edilen[170] Afgan Hava Yolları'na ait uçaklarla üç kafile hâlinde Kâbil'den Ankara'ya getirtildi. İlk kafile 11 Ekim, ikinci kafile 13 Ekim ve üçüncü kafile de 16 Ekim 1965 tarihinde Türkiye'ye ayak bastı.[171] Bu göçmenler, İstanbul'dan özel olarak gelen Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti temsilcileri ve ilgili bazı daire memurları tarafından Ankara Havaalanı'nda karşılandı. Göçmenler gerekli gümrük ve tabiiyet işlemlerinin tamamlanmasından sonra aynı günün akşamında otobüslerle iskân mahalli olan Kayseri'ye sevk edildi.[172]

Afganistan'dan kalıp Türkiye'ye gelemeyen diğer ailelerden 165 kişinin de getirilmesi için Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti 11 Mayıs 1965 tarihinde Türkiye

169 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 535-536.
170 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 550.
171 - *Milliyet Gazetesi*, 10.10.1965, s. 3; Göde, (*a.g.m.*, s. 48)'de kaynak belirtmeden bu tarihleri 8.10, 12 Ekim olarak vermekte ve gelenlerin 104 aile 370 kişi olduğunu 12 Ekim 1965'ten 16 Kasım 1966 tarihine kadar otellerde kaldıklarını ve daha sonra evlerine yerleştirildiklerini söylemektedir.
172 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 546.

Hükümeti Başbakanlığı'na akabinde 26 Eylül 1965 tarihinde ise Dışişleri Bakanlığı'na tekrar müracaat etti. Dönemin Köyişleri Bakanı Osman Sabit Avcı'nın özel ilgisi ve Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Başkanı İsa Yusuf Alptekin'in 21 ay devam eden sürekli takibi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şubat 1967 tarihli oturumunda Afganistan'dan getirilecek göçmenler için 1.200.000 Lira ödeneğin bütçeye konulmasını kabul etti.

Doğu Türkistanlı göçmenlerin yurda getirilmesi gayesiyle hazırlıklara girişilerek iskân mahalli olan Kayseri vilâyet merkezinde göçmen evlerinin inşasına başlandı. Bir taraftan iskân hazırlıkları yapılırken diğer taraftan göçmenlerin bir an evvel yurda getirilmesi için Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti ve cemiyetin başkanı İsa Yusuf Alptekin, Ankara'ya sık sık giderek Dışişleri ve Köyişleri bakanlıklarının ilgili birim ve daireleri ile daimi temaslarda bulundular.[173] Teşebbüsler netice verdi ve bunun sonucunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin bedelini vererek kiraladığı büyük bir İngiliz nakliye uçağı ile 70 kişiden ibaret 29 aile 5 Kasım 1967 tarihinde Ankara Esenboğa Havaalanı'na indi.[174] Göçmenleri havaalanında Kayseri ve İstanbul'dan özel olarak gelen Doğu Türkistanlılar, Köyişleri, Dışişleri Bakanlıkları, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü ve Kızılay'ın ilgili kişileri yanında Ankara'daki bazı talebe teşekkülleri, dernek mümessilleri, gazeteciler, gazete ve TRT muhabirleri karşıladı. Aileler Kızılay tarafından havaalanı salonunda çay ikram edilerek ağırlandı, bilâhare Köyişleri Bakanlığı'nın Akköprü Varlık mahallesindeki göçmen evleri inşaat amirliği binasına götürülerek üç gün misafir edildi. Göçmenler burada üç gün misafir edildikten ve bu müddet zarfında Ankara'nın belli başlı yerlerini gezip gördükten sonra 8 Kasım 1967 tarihinde Çarşamba günü Kızılay'ın temin ettiği otobüslerle Kayseri'ye hareket ettiler.[175] Hükümetin İskân Genel Müdürlüğü vasıtası ile bu göçmenler, daha önce gelenler gibi, Kayseri'deki evlerinin inşaatı ikmal edilinceye kadar otellerde barındırıldı ve iaşeleri sağlandı.

1967 sonrasında Doğu Türkistan'dan ülkemize gelenler olmuşsa da bunlar daha ziyade kendi imkânlarıyla ve belirli sayıda kişilerden ibaretti. Son zamanlarda sayıları 10-15 aile ile sınırlı olan ve ülkemize sığınan Doğu Türkistanlıların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Sonuç

Kızıl Çin bürokratları, Doğu Türkistan'da, 1949'dan "Uygur Özerk Bölgesi"nin ilan edildiği 1 Ekim 1955 tarihine kadar, asimile siyaseti hedeflerinde başarılı olmuştur. Bu arada Doğu Türkistan'a Çinli göçmen yerleştirme politikası hızını kesmeden devam etti. Son 60 yıllık dönemde ülkenin demografik yapısı, Orta Asya modern tarihinde benzeri bulunmayan bir şekilde değiştirildi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen hâlen daha Doğu Türkistan Türkleri arasında 1930 ve 40'lı yıllardaki bağımsız hareketlerine özlem duyan kişiler de vardır. Fakat Doğu Türkistan'da tekrar

173 - Alptekin'in bu faaliyetleri için bkz. Alptekin, *a.g.e.*, s. 551-556.
174 - Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 555.
175 - Göçmenlerin Ankara'daki programları ile ilgili bkz. Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 555-556.

bağımsız Türkçü ve İslâmcı bir devlet kurulması ihtimali zayıf görünmekle birlikte, yarınların ne getireceğini, bugünden kestirmek zordur.[176]

Göç konusu ayrı bir çalışma olabilecek niteliktedir. Bu gaye ile Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde bir doktora çalışması olarak Tekin Tuncer tarafından yapılmaktadır. Burada genel hatlarıyla ele aldığımız göç hadiseleri genel olarak değerlendirildiğinde hem insanî, hem vicdanî hem de uluslararası siyasî ilişkilerin topyekûn değerlendirilmesi gereken acı hatıralarla dolu olduğu görülecektir. Konuyu bölmemek adına göçte yaşanan her olumsuzluğu burada teferruatlı bir şekilde ele almadık. Bununla beraber yaşanan trajik olayların yanı sıra, sürecin nasıl işlediği de ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılmalıdır. Bununla beraber tarihin en dramatik göç hadisesi olarak ifade edebileceğimiz Doğu Türkistan'dan ülkemize yapılan hicretleri sosyolojik açıdan da değerlendirmek gerekmektedir.

Bununla birlikte kısaca şunu söylemek gerekirse göç kafilelerinin ilki uzun ve meşakkatli yolculuklar neticesinde Türkiye'ye gelmek üzere 20 Ekim 1952 tarihinde hareket etti. Daha sonra bu göçleri 1965 ve 1967 göçleri izledi. Genel olarak bakıldığında vatan sevgisi noktasında bu denli mücadele veren bu insanlar öz vatanlarını terk etmek zorunda kalarak meşakkatli bir göç sonucu Türkiye'ye ulaştılar. Hâlen daha ferdî olarak da olsa göçlerin sonu kesilmiş değildir. Yakın gelecekte, şayet uluslararası teşkilâtların konuya el atmaması durumunda, yeni ve kafileler hâlinde göç dalgalarının yaşanması muhtemel görünmektedir.

Bu çalışma ile bilhassa 1965 ve 1967 göçlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi bakımından bundan sonra Doğu Türkistan üzerine araştırmacılara yeni bir bakış açısı ve değerlendirme imkânı sağlayacağını söylemek mümkün görünmektedir. Son olarak denilebilir ki; insanların doğup-büyüdükleri, mal-mülk ve akrabalarını bırakıp çıktıkları vatanlarına bir daha dönme imkânlarının olup olmadığını bilmeden, meşakkatli ve bir o kadar da tehlikeli yolculukları göze alma sebepleri irdelenmeli ve konunun çözümü noktasında ivedilikle adımlar atılmalıdır.

176 - Ömer Kul, *a.g.t.*, s. 399.

Ekler

Ek.1: 1850 Doğu Türkistanlının Türkiye'ye İskanlı Göçmen Olarak Kabul Edildiğine Dair Bakanlar Kurulu Kararı

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

KARAR

14695

Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden (350) Türk ile ayrıca Hindistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'a sığınmış olan beş bin Türk'den (1500) kişi olmak üzere cemen (1850) Türkün iskânlı göçmen olarak yurdumuza kabulleri; Devlet Bakanlığının 10/3/1952 tarihli ve 3232-0-3035/12765 sayılı yazısı üzerine; Bakanlar Kurulunca 13 / 3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

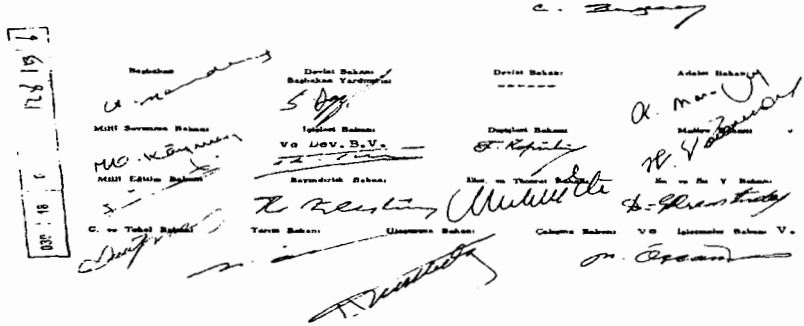

Ek.2: Milliyet Gazetesinin Kafilelerin Türkiye'ye Gelmeye Başladığına Dair Haber Kupürü

02.08.1952, Milliyet, Sayfa 3

Çin Türkistanından 103 kişilik bir kafile geliyor

Srinagar, 1 (AP) — Batı Tibeti aşmak suretiyle Çin Türkistanı ve Moğolistandan buraya varan 103 Müslüman aşiret mensubunun ilk grubu yakında Türkiyeye hareket edecektir. Keyfiyet kafile ve aşiret reisi Hüseyin Tagi tarafından bildirilmiştir. Aşiret reisinin ifadesine göre, Türkiye 1850 Müslüman mülteciyi kabul muvafakat etmiştir.

Ek. 3: Milliyet Gazetesinin Kafilelerin Türkiye'ye Gelmeye Başladığına Dair Haber Kupürü

28.10.1952, Milliyet, Sayfa 3

Türkiyeye 103 kazak geliyor

Londra, 27 (Nafen) — Komünist rejimi yüzünden memleketlerini terk etmiş olan Müslüman kazaklardan 103 kişilik bir kafile Türkiyeye yerleşmek üzere Keşmir'den hareket etmişlerdir.

Bu kazaklar, Aşiret reisi Hüseyin Taş'ın reisliği altındadırlar.

Bu Müslüman kazaklar senelerden beri hicret yollarındadırlar. Hatırlat, komünizm memleketi Asyaya, bulundukları yerlere geldiği zaman oradan hicret etmişler ve Çin Türkistanına Sinkiang'a gelerek yerleşmişlerdi. Fakat 1949 senesinde komünistler Sinkiang eyaletine de gelince bu Müslüman kazaklar komünist idaresi altına girmektense yeniden hicreti göze almışlar ve yola koyulmuşlardır.

Bu Müslüman kazaklar dil ve din itibariyle Türklerden farksız olduklarından, Türk hükümeti tarafından Türkiyede yerleşmek üzere davet edilmişlerdir.

Ek. 4: Ömer, Kaynaş ve Tökeş isimlerindeki Kazak Türklerinin İsa Yusuf Alptekin'e Hizmetlerinden Dolayı Yazdıkları Teşekkür Mektubu

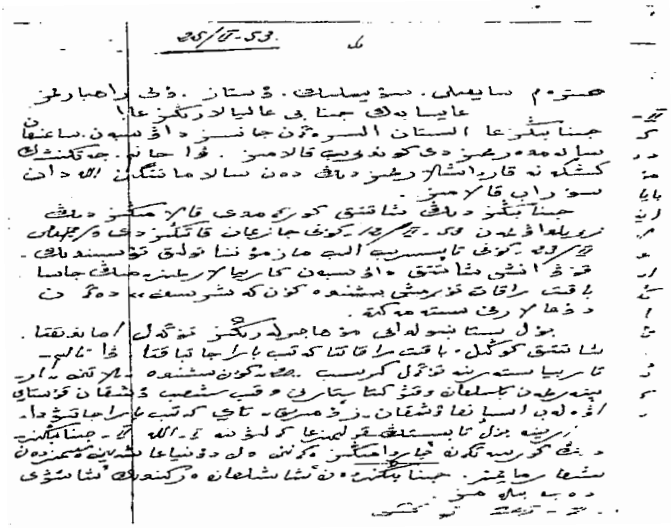

Ek. 5: Alibeg Hâkim, Hamza Uçar, Hüseyin Teyci, Tekmen ve Salis tarafından İsa Yusuf Alptekin'e gönderilen mektup

Kaynakça

Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1952.

Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1952.

Milliyet Gazetesi, 29 Kasım 1952.

Milliyet Gazetesi, 10 Ekim 1965.

Son Telgraf Gazetesi, 7 Ocak 1952.

Muslem Unrest in China, The Union Press, Hong Kong 1958.

"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", *Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi*, No. 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 1-16.

Türkistan Şehitleri, DTGC Yayınları, İstanbul 1969.

A History of Migration of Xin-jiang Kazak People, Xin-jiang University Press, Urumçi 1993.

Ai-chen, W., *Türkistan Tumult*, Methuen, London 1940.

Alptekin, E., "Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı", *Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları*, No. 1, Ayrı Basım, Kayseri 1992.

Alptekin, İ. Y., *Doğu Türkistan Davası*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

Alptekin, İ. Y., *Esir Doğu Türkistan İçin-1-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları, 1949-1980*, haz. Ö. Kul, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.

Altay, H., *Anayurt'tan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Anat, H. Y., *Hayatım ve Mücadelem*, haz. S. Yalçın, *Özkan Matbaacılık*, Ankara 2003.

Bakır, A., *Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra*, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Barnett, A. D., *China on the Eve of the Communist Takeover*, Thames&Hudson, London 1963.

Başaran, M., *Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü*, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1972.

Boorman, H. L., - Howard, R., *Biographical Dictionary of Republican China*, III-IV, Columbia University, New York, 1967.

Buğra, M. E., *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, Güven Basımevi, İstanbul 1952.

Buğra, M. E., *Doğu Türkistan Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1954.

Buğra, M. E., *Şarkî Türkistan Tarihi*, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987.

Cable, M., - French, F., *The Gobi Desert, A Desert Journal*, Hodder&Stoughton, London 1934.

Cagnat, R., & Michel, J. *İmparatorluklar Beşiği, çev.* E. Akbulut - T. A. Şensılay, Alan Yayıncılık, İstanbul 1992.

Canaltay, D., *Kıyılı Zaman Kıyın Künder*, Almati 2000.

Caroe, O., *Soviet Empire: The Turks of Central Asia and Stalinism*, Macmillan, New York 1967.

Chao-li, C., "Islam and Communism in China", *Islamic Literature*, XIII (12), 1967, p. 5-14.

Clark, M. J., "How the Kazakhs Fled to Freed", *National Geographical Magazine*, CVI(5), 1954, p. 345-360.

Clubb, O. E., *China and Russia: The "Great Game"*, Columbia University, New York 1971.

Çağatay, S., *Kazakça Metinler*, TTKB Yayınları, Ankara 1961.

Çandarlıoğlu, G., *Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur*, DTVY, İstanbul 2006.

Dabbs, J. A., *History of the Discovery and Exploration Chinese Turkestan*, Lahey Mouton, London 1964.

Da-jun, Z., *Xin-jiang fen bao qi shi nian*, IX, Lanxi, Tai-bei 1980.

Delilhanulu, T., *İli Tarihi Materyaldarı*, Gulca 1992.

Dillan, M., *Doğu Türkistan, Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol, çev.* D. H. Aktaş, TDPY, İstanbul 2001.

Douglas, W. A., *The Russo-Chinese Borderlands*, Princeton 1962.

Fedyshyn, O. S., "Soviet Retreat in Xin-jiang", *American Slavonic and East European Review*, XVI (2), 1957, p. 127-145.

Forbes, A. D., *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, çev. E. Can, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih 1990.

Gayretullah, H., *Altaylar'da Kanlı Günler*, Hamle Yayınları, İstanbul 1977.

Gayretullah, H., *Uzaklara Balamı*, Toker Yayınevi, İstanbul 2009.

Gayretullah, H., "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", *Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına*, DTGD Yayınları, İstanbul 2001, s. 6-21.

Göde, K., "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, No. 71 (1992), s. 43-49.

Hayit, B., *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995.

Holdsworth, M., "Soviet Central Asia, 1917-1940", *Soviet Studies*, III (3), 1952, p. 258-277.

Kadirî, P., *(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)*, haz. Ö. Kul, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

Kaflı, K., *Türkiye'ye Göçler*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1966.

Kalkan, M., "Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri", *TÜBAR*, XXI (2007), s. 123-141.

Kara, A., "Osman Batur ve Şehadeti", *Tarih ve Medeniyet*, No. 37, Nisan 1997, s. 25-28.

Karahoca, A., *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, Doğu Türkistan Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 1960.

Kesici, A. K., "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 195 (2003), s. 17-22.

Kesici, A. K., "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 194 (2003), s. 17-22.

Krist, G., *Alone Throungh the Forbidden Land*, Sutton Publishing, London 1993.

Kul, Ö., *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955), Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2009.

Kul, Ö. - Kırkıl, E., "Doğu Türkistan Kazak Türk Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I (2), Temmuz 2011, s. 103-130.

Kurban, İ., *Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Kurban, İ., "İlk Gençlik Anılarımda Ahmetcan Kasimi (1914-1949)", *Türk Yurdu Dergisi*, No. 92 (Nisan 1995), s. 25-26.

Lattimore, E., "Report on Sinkiang", *FES*, XIV/7, 11 Nisan 1945, p. 77-79.

Lattimore, O., "The Chinese as a Dominant Race", *JRCAS*, XV (1928), p. 278-300.

Lattimore, O., *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, Brown&Co., Boston 1950.

Lattimore, O., *Inner Asian Frontiers of China*, Beacon Press, Boston 1962.

Lias, G., *Kazak Exodus*, Oakfield Press, London 1956.

Lias, G., *Kazak Türklerinin Destanı*, Evans Yayınevi, İstanbul 1992.

McLean, N. L., "Sinkiang Today", *International Affairs*, XXIV/3, Temmuz 1948, p. 366-386.

Moseley, G., *A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou*, Harvard University, Cambridge 1966.

Oraltay, H., *Kazak Türkleri*, Türk Kültürü Yayını, İstanbul 1976.

Özkan, İ., "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", *Tarihte Türk Devletleri*, I, AÜ Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, s. 235-244.

Penikkar, S. K., "Geçmiş Devirlerde Çin'in Yayılma Siyaseti", *Kızıl Çin Tehlikesi*, İstanbul (tarihsiz), s. 3-8.

Petrov, V. I., *Myatejnoe Serdtse Azii, Sintszyan Kratkaya Istoriya Narodnih Dvijeniy i Vosprominaniya*, Moskova 2003.

Roberts, J., "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", *Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü*, DTGD, Basılmamış Bildiri, 3 Mayıs 2008.

Rossabi, M., *China and Inner Asia*, Thames&Hudson, London 1975.

Samituli, C., *Qıtaydağı Qazaqtar*, Almatı 2000.

Schomberg, R. F., "Hami or Komul", *JRCAS*, XVI(1), 1929, p. 90-93.

Selvi, Z. - Teyci, M. - Kara, A., *Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan*, Kazak Türkleri Vakfı, İstanbul 1996.

Svanberg, I., *Kazak Refugees in Turkey: A Study of Cultural Persistence and Social Change*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1989.

Tung-hsien, F., *Chung-kuo Huichlao shih (A History of Islam in China)*, The Commercial Press, Changsha 1940.

Türkdoğan, O., *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Bölge Çalışmaları, Ankara (tarihsiz).

Türkdoğan, O., "Bir Kazak Halk Kahramanı: Ali Beg Hâkim", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* No. 133, Ocak 1998, s. 8-10.

Uygur, M. R., "Doğu Türkistan ve Çin Tarihinde Bir Mühim Nokta", *Türkistan*, No. 2, Mayıs 1953, s. 25-27.

Wheeler, G., *The Modern History of Soviet Central Asia*, Weidenfeld&Nicolson, London 1964.

Whiting, A. A., "Soviet Strategy In Sinkiang 1933-49", *Sinkiang: Pawn or Pivot?*, ed. A. S. Whiting, & S. Shih-ts'ai, East Lansing 1958.

Yesevî, İ., "Altın Efsane Osman Batur", *Yesevî*, No. 176, Ağustos 2008, s. 21-25.

Yüksel, F. A., "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, No. 296, Ağustos 2011, s. 19-24.

Zakenuli, T., "Çin Kaynaklarında Osman Batur ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti", H. Gayretullah, *Şehadeti'nin 52. yılında Altay Kartalı Osman Batur*, çev. M. Kırımlı, DTGD Yayınları, İstanbul 2003, s. 44-63.